

TARTU ÜLIKOOL
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

Kadi Prii

LAUL "VIHM, ÜLE VAESLAPSEST"

SANGASTE KIHELKONNAS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: kaasprofessor Tiiu Jaago

TARTU

2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. LAULUANALÜÜS	7
1.1. Allikad: tekstiotsing	7
1.2. Laulutüüp ja mentaalne tekst	8
1.3. Laulude analüüsimeetodid	10
1.3.1. Lauri Harvilahti laulustruktuuri uurimise võtted	10
1.3.2. Vormeliteooria	13
1.3.3. Kujundite uurimine	14
1.3. Laulude analüüs	15
2. ÜLESKIRJUTUSTE PÄRITOLU JA KULTUURI-KESKKOND.....	22
2.1. Allikad.....	22
2.2. Konteksti mõiste	23
2.3. Ülevaade kihelkonna ajaloo ja lokaalsest kontekstist	24
2.4. Laulude üleskirjutuste paiknemine	27
2.5. Lauliku käsitus	30
2.6. Esitajad ja kogujad	32
2.7. Laulude esitussituatsioonist	40
2.7.1. Karjaselaul.....	40
2.7.2. Seos usundilise pärimusega.....	43
KOKKUVÕTE.....	47
Summary: Songs „Vihm, üle vaeslapsesest“ in Sangaste Parish	50
KASUTATUD ALLIKAD	53
Veebivara.....	53

Käsikirjad	53
Arhiiv.....	53
Kirjandus	54

SISSEJUHATUS

Regilauluvaramu on rikkalik ning selles leidub midagi pea igaks elusündmuseks – sealsed laulud kõnelevad meile pulmadest, eluolust, töö tegemisest, kuid ka näiteks leinast ning veel paljustki muust. Vaatamata sellele, et regilaule ei laulda enam aktiivselt või kui, siis on see traditsioon uuesti ellu äratatud, on neid tänase päevani uuritud ning nendes tekstides süvenedes avanevad uued tõlgendamise ja mõtestamise võimalused.

Põhjus, millest tuleneb minu töö teemavalik, on ühelt poolt see, et antud lauluteema on Sangaste kandis rohkem levinud kui mujal. Sealset laulupiirkonda ei ole ka nõnda palju uuritud. Teiselt poolt aga on mul isiklik seos selle kihelkonnaga, kuna ma olen seal üles kasvanud. Laulutüübi avastasin enda jaoks oma seminaritöö raames, milles tutvusin Sangaste looduslauludega.

Töö eesmärk on õppida tundma Sangaste kihelkonna laulukultuuri, lõimides omavahel mitu vaatepunkti: esmalt analüüsida laulu lähtudes selle tekstist ja teisalt visandada nende üleskirjutuste pärimuskeskkond, uurides võimalikke esitussituatsioone ning funktsioone. Fookusesse on võetud laulutüüp „Vihm, üle vaeslapsest“ ja sellega seonduvad lauluteemad, -motiivid: looduskujutelmad, vaeslapse eluolu ning ka karjatamistraditsioon. Oma tööga otsin vastust küsimusele, milliseid analüüsivõtteid kasutada Eesti regilaulude andmebaasi abil leitud tekstide kujundkeele ja ülesehituse mõtestamisel. Toonase pärimuskeskkonna konstrueerimiseks kasutasin nii folkloristlikke andmekogusid (Kivike ja teemakohased laulu-uurimused) kui ka muid Sangaste piirkonda ning selle ajalugu puudutavaid materjale.

Töö on jaotatud kaheks: laulutekstide analüüsiks ja laulude üleskirjutuste päritolu ning kultuurikonteksti sissevaateks. Esimeses peatükis vaatlen, kuidas laulud on üles ehitatud ja millest kõnelevad tekstist endast tulenevad tõlgendused. Esmalt kirjeldan lauludevalimi väljakujunemist, selgitan tehtud analüüsiga seotud teoreetilist raamistikku ja mõisteid ning seejärel uurin arhiivist leitud tekste, kasutades samal ajal kirjandusteaduslikke kujundi- ning folkloristlikke laulustruktuuri uurimise meetodeid. Analüüsimiseks

jaotasin laulud nende sisu järgi osadeks ja vaatasin neid osi nii eraldiseisvalt kui ka tervikteksti vaatepunktist.

Teine peatükk keskendub laulutekstidele lisanduvale infole ja selle mõtestamisele – kes, kus ja mil puhul on võidud neid laule laulda. Peatüki alguses tutvustan allikaid. Seejärel arutlen konteksti ja lauliku-esitaja mõiste üle, annan läbilõike Sangaste kihelkonna kujunemisest ning „Vihm, üle vaeslapsesest“ laulutüübi levikualast. Järgnevalt kirjeldan analüüsitud laulude esitajaid ja kogujaid ning võimalikke esitussituatsioone. Laulude esituskonteksti rekonstrueerimisest hoolimata, ei ole võimalik end otseselt paigutada laulude pärimusruumi, mistõttu ei saa ma seda ka vahetult kogeda, kuid teksti ning kirjelduste alusel on võimalik teha oletusi, milline laulmise taustsituatsioon võis olla.

Töö valmimisel oli minu jaoks üheks suurimaks katsumuseks teoreetilise tausta loomine. Regilaulu-uurimise jooksul on selles teadusdistsipliinis tekkinud väga mitmesuguseid lähenemisviise, mille puhul on sageli põhimõisteid tõlgendatud erinevalt. Sellest tulenevalt tekkis vastuolu laulutüübi mõiste kasutamisel. Tüübilist laulude kategoriseerimist on teinud aktiivsete kultuurikandjate asemel uurijad ja seega on tüübimääratluse kaudu tekstide sisse keeruline näha. Uurijapoolne paigutus aitab organiseerida arhiivimaterjali, kuid ei peegelda otseselt, kuidas esitaja või laulja laulu liigitas. Vaatamata tüübi mõiste vastuolulisusele, on laulude tüüpidesse määramine folkloristide töövahend, mille najale on üles ehitatud andmebaasid, mis võimaldavad ligipääsu ka sajanditagustele lauludele. Kuna mina oma käsitluses lähtun arusaamast, et iga laul taasluuakse laulmissituatsioonis, siis laulu analüüsisosas kasutan Lauri Honko (1998: 92) mentaalse teksti printsiipi. Antud töös leidsin võimaluse ühendada tüübi- ja mentaalse teksti käsitlused. Uuritavate laulude leidmisel kasutasin tüübilist kategoriseerimist, kuid laule endid analüüsides keskendusin tüübi asemel arusaamale mentaalsest tekstist. Arhiiviviidete kasutamisel olen lähtunud põhimõttest, et konkreetse tekstinäidete puhul panin viite vahetult teksti järele, kuid teistel juhtudel teksti loetavuse hõlbustamiseks lisasin arhiiviviite tekstialuse märkusena.

Soovin tänada oma töö juhendajat Tiiu Jaagot, kes oma nõuga oli olemas ka keerulisematel hetkedel ning andis alati väga põhjalikku ning konstruktiivset tagasisidet.

Samuti olen tänu võlgu ka Taive Särjele, kelle tähelepanekud aitasid mul paremini mõista andmebaaside spetsiifikat ning märgata töö käigus ette tulnud eksimusi.

1. LAULUANALÜÜS

Töö eesmärgiks on analüüsida Sangaste „Vihm, üle vaeslapsest“ laulutekste. Laulude vaatluses keskendun neis leiduvale kujundkeelele ja tekstide ülesehitusele. Kuna analüüsitavatest lauludest ei ole säilinud helisalvestusi ega noodistusi, siis proovin siinse tööga teada saada, kui palju on võimalik ainuüksi laulutekstidele toetudes teada saada laulu ümbritseva keskkonna ja võimaliku esitussituatsiooni kohta ning mis info peitub neis värssides endis kujundite ja sõnakasutusena.

1.1. Allikad: tekstiotsing

Laulud, mida uurin, leidsin Eesti regilaulude andmebaasist (ERAB), mida haldab Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA). Andmebaasi on kogutud kaks kolmandikku kogu ERA käsikirjadest pärinevatest tekstidest ehk siis 108 969 üleskirjutust. ERAB on ühendatud Kivikese andmebaasiga, mis on Eesti Kirjandusmuuseumi virtuaalne hoidla. Kivikesse on koondatud digiteeritud ja digitaalne arhiivimaterjal, aga ka andmed veel digitaliseerimata ainesest. Sealt otsisin üles ERABist leitud laulude digipildid käsikirjadest ning lugesin neid lisainfo saamiseks. Kivike sisaldab nii arhiivitekste endid kui ka olulisi metaandmeid, mis üleskirjutuste juures on äramärkimist leidnud. Käsikirjadest sain teada esitajate elust, mõnel puhul välimusest ja elukohast. Samuti leidsin üksikul juhul ka üks esitussituatsiooni kirjeldus.

ERABis otsingu tegemisel kasutasin kihelkonna ja tüübi otsinguvälju. Kihelkonna lahtrisse kirjutasin „Sangaste“ ja tüübi lahtrisse vastava tüübi nimetuse „Vihm, üle vaeslapsest“. Lisaks kasutasin sõnaotsingut, kuhu sisestasin lauludes esinenud levinumaid vorme. Sõnaotsing võimaldas andmebaasist leida motiivide kaudu lisaks ka laule, millel ei olnud veel tüübi-määratlust või oli see määratletud teisiti. Sõnaotsingu abil leitud laulude puhul tegin otsuse, kas seda oma uurimusse hõlmata või mitte selle järgi, mil määral olid motiivid kattuvad teistes valimis olevate laulude omadega. Kui mõni motiiv erines, ent enamused olid kattuvad, lugesin ka selle teksti analüüsitavate laulude hulka.

ERABi ja Kivikese andmebaaside kasutamise kombineerimine võimaldas optimaalselt laulude valimit koostada. ERABis oli olemas koondatud info Sangaste laulude kohta. Nende konsentreeritud andmete põhjal oli paremini orienteeruda andmebaasis Kivike, mille kaudu sai ligipääsu ka käsikirjadele, millel ERABis olev teave põhineb.

1.2. Laulutüüp ja mentaalne tekst

Eesti folkloristikas on laule organiseeritud ja kategoriseeritud tüübi-kontseptsioonist lähtudes. See võimaldab lauludekogumit paremini hallata. Laulutüübi mõiste on arenenud võrdlev-ajaloolisest meetodist. Seega on tüübi puhul oluline tekstide ühine genees – tõdemus, et lauluvariandid põhinevad ühel algkujul. See ühtlasi tähendab, et kaks sõnastuselt sarnast, kuid eraldiseisvalt kujunenud lauluvarianti ei kuulu sama tüübi alla. (Rüütel 1969: 98; 103) Sellele vaatamata ei ole tüübi mõiste praegu siiski üheselt määratletav, kuna varasemad uurijad on tõlgendanud tüübi mõistet erinevalt ning tüübi defineerimine on ka aja jooksul muutunud. Laugaste (1965: 45) on määratlenud tüüpi kui „ühe ja sama laulu, jutu või väikeliigi, viisi, mängu, tantsu kõigi variantide kogumit“. See tähendab, et kõikide variantide summast on peetud võimalikuks rekonstrueerida laulu põhikuju või arhetüüp ehk algvariant. Töös käsitlen laulutüüpi kui “ajalooliselt kujunenud poeetilist kategooriat”, mida ühendab olemasolev laulutraditsioon ning temaatiline ja funktsionaalne eristumine muust lauluvaramust (Tedre 1964a: 31). Ülo Tedre (1964a: 32) on kirjeldanud tüüpi järgmiselt: „laulu kui kunstilise terviku suutlikkust säilitada traditsioonis enam-vähem püsiv põhikuju“. Ingrid Rüütel (1969: 98) aga arvab, et tüübi alla kuuluvaks tuleks pidada tema kõiki variante, mis seda esindavad ning mitte vaid nende variantide ühisosa. Et siiski suuta uurimise eesmärgil tõmmata mingi piir eri tüüpide vahele, on oluline jälgida variantide omavahelist seost. (Rüütel 1969: 98; 102) Seega saab öelda, et tüüpi iseloomustavad ja kujundavad kõik selle eksisteerivad variandid, laulja kultuuriline teadmine ning tema enda individuaalsusest tulenevad improvisatsioonid. Samas ma aga teadvustan, et laulude tüüpidesse määramine on töövahend folkloristidele, selleks et oleks võimalik orienteeruda ja korrastada meile kättesaadavat pärimust. Seega ei anna laulutüübid edasi traditsiooni aktiivsete kandjate

mõttemalle ega arusaamist oma kultuurist. Laulutüübile alternatiivset mõistet, osutamaks lauluvariantide erinevust ühe tüübi raames, on Veera Pino (1964: 49) näiteks kasutanud laulurühma, -tsükli või -perekonna terminit. See mõiste on laiahaardelisem ning ühte rühma kuuluvad situatsiooniliselt ja ülesehituse poolest varieeruvad, kuid lähedaste motiivistikuga lauluvariandid.

Järjest enam on laulu-uurimine arenenud tekstikesksest esituskesksema suunas. Esitussituatsiooni ja lauliku omapära arvesse võttes on Lauri Honko (1998: 92) sõnastanud idee mentaalsest tekstist. Lühidalt öeldes võib seda nimetada muutuvaks ja arenevaks pärimuslike teabe-elementide kogumiks. Mentaalne tekst esineb folklooris eri kujul ja osadena, mille katkeid on suudetud talletada esituste kirjapanekul. Need kirjapanekud aga dokumenteerivad vaid fragmendi kogu tekstist. Samal ajal kogu kirjapandu ei koosne ainult ühest tekstist, vaid seal on sageli mitmed eri teemad omavahel lõimunud – see tähendab lauluosad ei ole kindlas järjekorras ning võivad esitusesti erineda. Sealjuures tuleb teadvustada, et esituste ja nende kirjapanekute sõnasõnalisus ei kehti mentaalse teksti puhul. Mentaalne tekst on ebapüsiv ja muudab oma vormi, olles mõjutatud nii laulja kultuurilisest keskkonnast kui ka temast endast ning võib seega erineda igal esitusel. Mentaalne tekst on seotud konkreetse lauljaga ning mentaalse teksti areng on seotud iga laulja enda kogemustega. See ei tähenda, et mentaalsel tekstil puudub vastupidav osa. See kordub ja loob nii ühise kultuurilise aluspinna ning mõistmise kogukonna sees. Kultuurilisest keskkonnast kujuneb laulja teadvusesse võimalike vormelite pagas, mida ta kasutab oma kogukonna teksti konstrueerimise reeglite järgi. Seega ei saa rääkida sõnasõnalt pähe õpitud laulust, vaid lauldes elatakse lauldav uuetsi läbi. (Honko 1998: 92; 94)

Eestis on mentaalse teksti idee abil Anne Vabarna eepilist loomingut analüüsinud Paul Hagu. Artiklis „Anne Vabarna eepika loomeprintsipiidest“ vaatab ta näiteks seda, milline on seto pulma kujutamine Vabarna eepilistes lauludes. Vabarna repertuaari uurides avastas Hagu, et kuigi Vabarna loob iga esituse puhul lauluteksti uuesti, kajastuvad tema esitustes samasugused situatsioonid ning traditsiooniline pulmakombestik. Selle põhjal saab oletada, et Vabarna tunneb traditsiooni ja kasutades üldise laulutraditsiooni võtteid, tema lauluvariatsioonid tulenevad sisemisest seaduspärast. (Hagu 2004: 14; 24)

Kuna tüüpi ei saa mõista kui reaalselt teksti, vaid konkreetsete tekstide kogumit, siis on variant tüübi suuline esitus või siis selle kirjalik kuju (Tedre 1964a: 12). Nagu tüübi mõistegi puhul, nii on ka variandi puhul selle mõiste tähendus aja jooksul muutunud. Tüübikeskse uurimise puhul on variandid olnud tüübi ilmnemiseväljundid. Erinevusi variantide vahel on I. Rüütel (1969: 96) nimetanud variatsioonideks. Tema sõnul on variatsioon „mistahes kõrvalepõige võrdluseks valitud teisest sama tüübi variandist“. Kontekstikesksemas lauluanalüüsis on variant aga kõige olulisem, sest selle põhjal on võimalik käsitleda ka konkreetset esitussituatsiooni. Seega ei tohiks pidada üht varianti teisest tõsemaks ega õigemaks. See eeldaks, et oleks olemas üks konkreetne laulukuju, mille alusel laule omavahel võrrelda saaks. Tavaliselt on elavad esitused üksteisest siiski erinevad. Selline nihe analüüsi uurimisfookuses toob kaasa laulutüübi asemel mentaalse teksti mõiste kasutamise.

Siinses töös oli esmalt vajalik lähtuda laulutüübi-kontseptsioonist, kuna andmebaas, mida analüüsitavaid laulude leidmiseks kasutasin, on üles ehitatud tüübipõhiselt. Samas tuleb teadvustada, et andmebaasis on tüübid veel täielikult ühtlustamata. Eriti puudutab see kontaminatsioonide käsitlemist. Kontaminatsioonina on Tedre (1964a: 13) mõelnud kahe või enama lauluteema omavahelist liitumist. Antud uurimuses ei käsitle ma kontaminatsioone teistest ühe lauluteemaga lauluvariantidest eraldiseisvatena, vaid analüüsitud laulutüübi variantidena, kuna võib eeldada, et omavahel nii-öelda liitunud lauludel on sama funktsioon ja ka teema. Seega käsitlen ma neid kontamineerunud palasid antud laulutüübi variantidena ning terviklike lauludena.

1.3. Laulude analüüsimeetodid

1.3.1. Lauri Harvilahti laulustruktuuri uurimise võtted

Lauluanalüüsis kasutan meetodit, mida on rakendanud oma töödes Lauri Harvilahti (2000: 29–39). Harvilahti esitab laulu struktuuri episoodidena, kus iga episood on omaette tegevuskohas toimunu. Episoodid jaotuvad omakorda osadeks, milles väljenduvad kas erinevate tegevustena, raamistusena või laiendustena antud episoodide

sees. Siin analüüsitud laulude puhul on jagunemise aluseks erinevad suhtlussituatsioonid ning kommunikatsiooni kaudu taotletavad eesmärgid. Osa-tasand jaguneb aga elemenditasandiks, mis koosneb regilaulule omastest vormelitest ning selle tasandi uurimine keskendub sõnastusele. Harvilahti on uurinud seeläbi laulude lokaalset varieeruvust ja rakendanud etnopoetilist analüüsi.

Etnopoetiline analüüs kujutab endast tekstikäsitlust, mis lähtub selle originaalkeelest ja kontekstist (Quick 1999: 95). Etnopoetilisest käsitlusest on vaatluse all tekstielemendid ja nende funktsioon esitussituatsioonis. See tähendab, et uurimisel tuleb lisaks sõnadele ja tekstile endale teadmiseks võtta kus, miks või millal seda esitati. Oluliseks saab ka esitaja enda panuse, isikupära ning loominguilisuse rõhutamine teksti ette kandmisel. Seega võib tekkida küsimus, kuidas etnopoetilisest vaatepunktist saab kasutada arhiivitekstide, mille puhul ei ole säilinud heli- ega videosalvestisi, analüüsis. Arhiivitekstina ei ole küll võimalik kuulata ega näha, mil viisil seda on ette kantud, kuid selle kohta annab viiteid laulustruktuur. Keel ja keelekasutus ise on lisaks esitajale peamine teksti kujundaja ning see peegeldab ka rühma või kogukonna omapärasid. Teksti struktuur võimaldab sellega kokku viia sotsiaalse tegelikkuse. (Anttonen 1994) Struktuuri kaudu saab teha järeldusi esitaja mõttemustritest, mis iseloomustavad kogukonna maailmavaadet. Samas on keel nagu ka folkloori ajas pidevalt muutuv ja mitmevalentne muutudes, vastavalt kontekstile ja olukorrale. (Webster ja Kroskity 2013: 2–3) Seega asendavad heli- ja videosalvestist hüpoteesid – teksti abil fikseeritakse üks osa esitusest ja selle kaudu on uurijal võimalik paigutada kirjutis protsessi loovasse olukorda. Tekst ainuüksi ei luba vahetult mõista, milline oli laulja mõttekäik kujundite taga, kuid ta pakub võimaluse teha sellesse väikese sissevaate (Hymes 1981: 340).

Dell Hymes (1994: 331) on vastandanud etnopoetikas mõõtmelisuse mõistet meetrilisusele. Mõõtmeliskus kätkeb endas seda, et tekstil on nii grammatiline kui ka semantiline omadus värsside vahel korduste teel suhestuda. Need värssidevahelised suhted ja seostumised lisaks mõtte edasi andmisele moodustavad teksti tegevusüksuseid ning annavad neile kuju. Neid osasid eristavadki näiteks korduvad vormelid ja paralleelsused, kuid ka osade järgnevused. (Hymes 1994: 33–332)

Kuigi Harvilahti keskendus oma analüüsis lüroepilistele lauludele, leian, et meetod võimaldab uurida ka lüürilise laulu struktuuris leiduvaid kihte: erinevad tasandid aitavad mõista laulu ehituslikku poolt ning samuti annab võimaluse lauluelemente eraldada, neid eraldiseisvalt vaadata ja analüüsida. „Vihm, üle vaeslapsesest“ laulutüüp kuulub lüüriliste laulude sekka. Lüüriliste laulude tekstis ei ole tegevus selle keskmes ja seega ka toimub vähem tegevuspaikade vahetumist. Sellest tulenevalt on käsitletud lauludes vaid üks episood, mille sisuks on vihma eemale saatmine või palumine tal mitte ligidale tulla. See terviklaulu hõlmav episood jaotub kuueks elemendiks. Need elemendid olen jaotanud järgmiselt: pöördumine, palve, põhjendus, põhjenduse laiendus (raamid), kodu kirjeldus ja ka harvem (4 laulu puhul) ettepanek ja ettepaneku põhjendus.

LAULUOSAD	OSA NIMETUS
<i>Vihmakene vellekene, Ojakene mu omane,</i>	Pöördumine
<i>Ära minnu likes teku,</i>	Palve
<i>Likes teed ma ligune, Märgas teed ma mädane, Ole tarre, kon tahene, Ole kota kon ma kuivane,</i>	Põhjendus
<i>Ole esa tarre tennu, Veli palki veeritanu, Küla esa tare tennu, Küla veli veerid pal'ki,</i>	Laiendus
<i>Tek'k ta tare tamme alla, Kua kuiva kuuse alla, Sääl taren ma tahesin, Sääl kuan ma kuivasin.</i>	Kodutuse kirjeldus
<i>Vii vihma Vennemaale, Saada oogu Saaremaale,</i>	Ettepanek
<i>Sinna vihma oodetas, Paljud vihma palleldas, Sääl maal vili kuivas, Saaremaal sann palamas, Arju aida kõrbenesse, Sinna vihma oodetas, Palju vihma palleldas.</i>	Põhjendus

H III 10, 517/8 (5) < Sangaste khk. – P. Koolmeister (1889)

1.3.2. Vormeliteooria

Elemendi-tasandil vaatlen lähemalt neis leiduvaid vormeleid. Vormeliteooria põhineb peamiselt kahe Ameerika klassikalise filoloogi Milman Parry ja Albert B. Lordi uurimistöele. Eelmise sajandi 20ndatel avastas Parry analüüsides Homerose teoseid nende süstemaatilise ehituse, mis koosnes korduvatest fraasidest. Aastatel 1933–1935 kogusid Parry ja Lord Jugoslaavias välitöödel eepilist pärimust, mis tõestaks Parry hüpoteesi, et Homerose poemid rajanevad suulise kultuuri eripärasest vormelikasutusest. Teooria esimene põhjalikum selgitus ilmus 1960. aastal raamatus „The Singer of Tales“ (Lord 1971: 4). Parry on defineerinud vormelit kui pidevalt kasutatavat väljendit, mis annab edasi olulist ideed ning esineb samas värsimõõdus. (Foley 2011: 147–149)

Eestis on tegeletud rohkem tekstikeskse uurimisega ning on vormeli mõistega seostatud üldisemat stereotüüpia mõistet – vormel kui üks stereotüüpia ilming. Udo Kolgi (1980: 26) sõnul on stereotüüpsete algusvärsside olemasolu märganud F. R. Kreuzwald. Kolk ise on varieerumist uurides määratlenud kaks korduvate sõnaühendite tüüpi: alliteratsiooni- ja parallelismivormel. Tema sõnul võimaldab vormelite uurimine analüüsida piiri improvisatsioonilise ja traditsioonilise vahel ning eristada lokaalseid stiile. Vormelitel võib olla kitsam või laiem kasutusfäär. Mida avaram sisult on kasutatav sõnapaar, seda rohkem leiab see ka kasutust erinevates seostes. Samas võib üks sõna moodustada erinevaid vormeleid. Näiteks sõna *must* võib olla seotud nii sõnaga *muld* kui ka *kuld*, *valge* jne. Kolk on seda nimetanud „sõna ümber koondunud tüpoloogiliseks tsükliks“ või „mnemooniliseks ringiks“. Vormelid mitte ainult ei täida laulus tühja kohta, vaid võib anda laulule ka uue temaatilise arenemissuuna. Stereotüüpia ilmneb Kolgi (1980: 42) järgi traditsioonis eri tasanditel: lauliku-tasand, lokaaltasand (nt kihelkonna raames), rahvakultuuri tasand, keelehõimlaste tasandil ning rahvusvahelisel tasandil. Siin töös keskendun lokaaltasandile.

Liina Saarlo (2000: 130) on Kodavere regilaulude vormeleid uurides liigitanud need kaheks: leksikaalseteks ja värsistruktuuri vormeliteks.

LEKSIKAALSED VORMELID	VÄRSISTRUKTUURI VORMELID
Alliteratsioonivormelid	Meetrilised vormelid (kindlas meetrilises asendis korduv leksikaalne aines)
Parallelismivormelid	Värsisisesed kordused
Stereotüüpsed pöördumised (või laulualgused)	Loetelu vormelid
Stereotüüpsed epiteedid	
Poeetilised sünonüümid	

Üks vormel võib seejuures kuuluda ühel ajal mitmesse vormelikategoriasse. Samas mainib Saarlo, et säärane stereotüüpsus pole möödapääsmatu. See tähendab, et samas kontekstis ei pea esinema tingimata üks ja seesama vormel, vaid seda võib teise sobiva vormeli olemasolul asendada. Siiski teeb vormelist vormeli see, et seda esineb asendusvõimalustele vaatamata tähelepanuväärselt tihti. (Saarlo 2000: 158)

Kuna siinses töös on võimalik piirduda vaid arhiivitekstidega ning mitte analüüsida elavat esitust, on siinne vormelite vaatlus tekstikeskne, sest keskendun vormeli asendile laulus ja selle ehitusele. Teksti põhjal tehtud järeldused nende sisu võimalike tagamaade kohta on oletuslikud, kuna neid esitajaid enam elavate kirjas ei ole. Need hüpoteesid püüavad rekonstrueerida uuritava pärimuse aktiivset faasi.

1.3.3. Kujundite uurimine

Värsitasandil analüüsin neis leiduvaid sõnakujundeid ja kordussõnu. Juhan Peegel (1997: 102) on kirjeldanud poeetilisi sünonüüme kui paralleelsõnu, „mis sisaldavad ainult selle alussõnaga väljendatud inimesele, loomale, esemele või nähtusele omast karaktersust, mis ei ole ülekantav teisele alussõnale“. Samas need sünonüümid võivad olla ka polüsementilised ehk mitmeseoselised. See tähendab, et teises kontekstis võib sama sünonüüm kehtida ka teistsuguse alussõna puhul. Oma käsitluse aluseks on Peegel võtnud just regilaulukonteksti.

See on võrreldav Eduard Laugaste (1977: 186) metafoori käsitlusega, mille alusel see on „eseme, omaduse või sündmuse piltlik nimetamine, tihti ka abstraktsete mõistete elustamine ja kaemuslikuks tegemine“, mis on tekstikesksem kui Peegli teooria

poetiliste sünonüümide kohta. Nii Peegli poeetilise sünonüümi kui Laugaste metafoori seoseks alussõnaga on peamiselt nende sarnased omadused. Ülekande viisi alusel on metafoorist eristatavad metonüümia ja perifraas. Metonüümilised kujundid on alussõna asendused, kus asendatud sõna on algsega otseses suhtes või kontaktis. Sinna alla käib ka osasuhe, näiteks üks kehaosa tähistab tervet inimest. Perifraas on sõna piltlik ümberütlemine, mille abil rõhutatakse mõnd omadust, nagu näiteks neiu kirjeldamine tema ehete või oskuste, ametite kaudu. Perifraas on laiem mõiste, mis hõlmab erinevaid kujundeid ning sellel pole olemas kindlaid kriteeriume, mille alusel ülekanded toimuvad. See tähendab, et need ümberütlemised võivad väljendada erinevaid asju, kuid peamiselt just lauliku suhtumist. (Laugaste 1977: 186; 189) Epiteet on aga metonüümist ja perifraasist eraldiseisvam, kuna seal ei toimu ülekannet, vaid muidu ülekantav omadus tõstetakse esile täiendi, mitte alussõna enda abil. Sünonüümiks liigitan ma sõnad, mida kasutatakse küll alussõnaga paralleelselt, kuid millel puudub metafooriga sarnane ülekantud tähendus. Oma töös kasutan ma ka paralleelvärsside raames kujundite koondnimetusena paralleelsõna, mille alla kuuluvad nii sünonüümid, epiteedid, metafoorid kui ka täpsemalt siis metonüümid ja perifraasid.

1.3. Laulude analüüs

Analüüsitud lauluvariantides on laulikmina vaeslapse rollis. Laulud algavad sellega, et vaeslaps pöörduv vihma poole (v.a. üks variant). See viitab vihma antropomorfiseerumisele ning animismile. Vihm on miski, mida saab kõnetada ning ka paluda. Seejärel laulikmina avaldab soovi, et vihma sadama ei hakkaks. Seda väljendatakse sagedamini palvega vihmale mitte lähedale tulla. Harvem annab vaeslaps vihmale ka soovitusi minna mujale, kas siis naabermaakondadesse või ka -riikidesse, kuna seal vihma oodatakse ja ka vajatakse. Siis selgitab ja põhjendab laulikmina, miks vihma siia vaja pole – tal ei ole kohta, kuhu vihmavarju minna. Kuiva kohta pole seepärast, et vaeslapse kasuvanemad ei ole talle ehitanud koda või tare. Seetõttu elab vaeslaps ehk laulikmina kas puu all, loomaluudest ehitatud ulualuses. Laulutekstid on võrdlemisi püsivad nii sõnastuselt kui ka meetriliselt. See tähendab, et laulude struktuuris

ja ka osade endi sõnastustes hulgaliselt varieerumist ei esine. Vähene varieerumine viitab tugevale traditsioonilisele kontekstile – esitamine võis seega nõuda kindlat lauluvormi.

Nagu eelnevalt mainisin, kasutan tekstianalüüsis Harvilahti meetodit, kus uurimise aluseks on laulude osadeks jaotamine. Osade eraldamiseks sean laulude terviktekstid võrdlusele ning sealt joonistub eri suhtlusaktidena laulustruktuur. Järgnevalt kirjeldan neid osi lähemalt.

Esimest osa nimetan ma pöördumiseks. See esineb laulu alguses seitsmeteistkümmel korral kaheksateistkümmest. Üks laul¹ on aga erandlik – selle alguses puudub pöördumine ning laul algab vihma mujale saatmisega. Pöördumise osas sooritab laulikmina vihma kõnetamisega. Vihma poole pöördumisvärssides esinevad ütteliste paralleelsõnade paarid, kus kujundid jagunevad omakorda kaheks rühmaks. Kui värsirida pooleks teha, siis üksteise all jooksevad paralleelselt kaks eri alussõnadega kujundite rida.

Vihmakõni, / vellekõni,

Oogukõni / mu oman´e

Saokõni / mu sõsari

...

AES, MT 117, 55 (7) < Sangaste khk., Sangaste v., Tagula k. – E. Päss < Marta Kiršbaum, 78 a. (1925)

Vihma paralleelsõnad on „*hoogukene*“, „*saokõni*“ ja „*ojakene*“. „*Hoogukene*“ on taandatav vihmahooks ning on seega üks osa vihma alussõnast. Seda saab käsitleda metonüümilise kujundina, kuna on üks osa vihma olemusest. „*Sadu*“ on aga vihma otsene sünonüüm. „*Ojakese*“ puhul võib seal näha nii vihma tulemust, aga ka sisu samasust – mõlemad on seotud veega. Seega saab seda pidada metafooriks. Samal ajal vee ühendav omadus võimaldab „*ojakest*“ pidada metonüümiaks – vihm on üks mõjutegureid, mis annab oja veet. Andmebaasis leidis tekstis ka „*kuukene*“, kuid käsikirja vaadates osutus see sisestamisel tekkinud kirjaveaks.²

¹ H III 10, 569 (9) < Sangaste khk., Soontaga v. – Peeter Roose (1890)

² Siinkohal sooviksin tänada Taive Särge, kes minu tähelepanu sellele suunas ning mulle nõu andis.

Vihmakese poole on pöördutud kui pereliikme poole, seega on vihma personifitseeritud. Sellele viitavad järgmised üttelisandilised osad värsiridades: „*vellekene*“, „*mu omane*“, „*mu sõsari*“, „*mu onuke*“. Regilaulule iseloomulikult on paljud paralleelsõnad pöördumises deminutiivid. Juhan Peegel (1997: 126) kirjeldab deminutiive kui üht kasutuimat sünonüümide moodustamisvahendit regilauludes. Deminutiivid on vahendid, millega on võimalik viidata osale tervikust ja antud alussõna selle kaudu nii-öelda vähendada. Vähendatud osa viitab deminutiivi kaudu tervele alussõnale. Ülo Tedre (1964b: 75–76) toob välja Karksi rahvalaulude puhul üttelise pöördumise puhul kolm eri juhtu:

- värss koosneb üttesõnast ja selle deminutiivsest kordusest, nt „*peremees, peremehike*“;
- üttevärss koosneb kahest sünonüümsest sõnast, nt „*emäkene, ennekene*“;
- kõrvuti on põhisõna ja selle epiteet, nt „*näiukene noorekene*“.

Selle liigituse juures kuuluksid analüüsitud laulude pöördumise kõige viimasesse kategooriasse. Siiski ei saa antud laulus pöördumisel kasutatud kordussõna „*vellekene*“ pidada epiteediks, vaid metafooriks, kuna sealne esineb ülekantud tähendus. Seega võiks Tedre liigitusele lisada ka veel juhu, kus üttevärssis järgneb põhisõnale hoopis tema metafoor.

Pöördumise osas on ka nähtav Juhan Peegli leksikaalse analoogia seadus. See tähendab, et paralleelsõnad on alussõnaga leksikaalselt samas vormis ja seega kuuluvad ühte rühma. Üks tõenäoline funktsioon on analoogial see, et nii on paralleelsõnu lihtsam meeles pidada ning ka õiget värsimõõtu hoida. (Peegel 1997: 104) Leksikaalse stereotüüpia puhul ilmneb ka värsistruktuuri stereotüüpia – sõnavormide samasuse tõttu esineb värsisiselt ka meetriline vormel (Saarlo 2000: 136).

Kas seda, et vihma „*omakseks*“ kutsutakse, võib võtta kui viidet loodusjõudude ja hingede ühisele päritolule? Samas on loodusjõude kirjeldatud ka perekondadena: tuuleema oma lastega, taevataat jt. Või näha seda kui „ürgse demokraatia“ näidet, kus loodusjõud on võrdsed inimesega? (Loorits 1948: 45) Igal juhul peegeldub antud pöördumises teatav üldisem mõtte- ja väljendusmuster.

Pöördumisele järgneb palve osa. Asetseb see laulus teisel positsioonil. Osa esineb seitsmeteistkümnes laulus kaheksateistkümnest. Selles ühes variandis, kus pöördumist ei ole³, on samas positsioonis ettepaneku osa. Palve osas palub laulikmina, et vihm tema lähedale ei tuleks. Laulikmina paralleelsõnadeks on „*linnuke*“, „*karjalatseke*“, aga ka „*linnulatseke*“ ja „*vaene*“. „*Karjalatse*“ kasutamine võib viidata laulu esitussituatsioonile ja esitajale – laulu lauldi karjas olles ning lauljaks olid karjalapsed. Sel juhul on tegemist täissünonüümiga. (vt ptk 2.7.1.) Epiteet „*vaene*“ tekitab järgmisi küsimusi: kas on siin mõeldud vaene kui varatu või kasutatakse seda haleduse kujundina, kas aga äkki hoopis väljendamaks enda kehvust ja viletsust? „*Vaene*“ võib tõesti viidata nii laulikmina õnnetule olukorrale, aga ka spetsiifilisemalt vaeslapse staatusele. Vastuoluliselt „*vaesele*“ esineb epiteet „*kallist*“ ja „*kaunist*“ karjalapse kirjeldamisel. Seal on võib näha pigem alliteratsioonilist seost kui sisulist. Siiski võib seal olla viide pöördumisel rõhutatud lähedusele: vihm kui sugulane ja selle kaudu on ka laulikmina tema jaoks armas.

Põhjenduse osas selgitatakse, miks ei peaks vihm laulikmina ligidale tikkuma. Antud juhul on põhjuseks see, et laulikminal ei ole võimalik kuhugi vihmavarju minna ja seetõttu saaks märjaks ja mädaneks. Mädanemise kujund küll ei ole sage (kolmes laulus neljateistkümnest), kuid see-eest kõnekas. Kui enne kanti üle inimese omadusi vihmale, siis võib seda ülekannet tõlgendada hoopis vastupidises suunas: inimest kujutatakse loodusliku objektina, mis mädaneb. Põhjenduse osa puhul jääb silma ka, et sõnavormid on lauludes erinevad ja seda eriti eituse osas. Seal esineb nii kirjakeelset eitust kui ka tagaeitust. Kusjuures ka tagaeituse puhul on kirja pandud mitmeid variante: *olei ja ol'no*. Sageli ei ole eitust kirjapildis aga üldse eristatud. Kas see on kirjapaneku viga või laulu enda vormist tulenev eripära? Samas ei ole ka kirjakeelsed eitused hilisemad nähtused: enamikul 19. sajandil kogutud lauludel on kasutatud eitusena eitussõna *ei*. Seega võib oletada, et keelekasutus laulude puhul ei ole muutunud kirjakeelsemaks, vaid isegi pigem vastupidi. Ühe laulu põhjendus erineb sootuks teistest. Eituse asemel kasutatakse kodu puudumise väljendamiseks hoopis küsimust ja seega esineb antifraas:

³ H II 59, 819 (106) < Sangaste khk., Tõlliste v. – J. Tamm (1898)

*Vihmakene, vellekene,
är sa minnu liges teku.
kos ma ennäst kuivate,
kos ma ennäst avvute?*

***Kualävel kuivate,
sannalävel saisassa,
ahu iin saa avvute.***

ERA II 284, 552/3 (611) < Sangaste khk., Sangaste v. – Liis Pedajas < Katre Plotnik, s. 1868 (1940)

Erandlikuks teeb selle laulu ka tõik, et põhjenduse osale järgnevat osa (paksus kirjas) ei esine üheski teises vaadeldud laulus. Seda osa uurides selgub, et see on levinud vaeslapselaulude motiiv. Sama *kua-sanna* vormelit kasutab laulu esitaja Katre Plotnik ka oma teises lauldud laulus. Seega võib oletada, et esitaja kasutas oma vormelipagasis olevat osa temaatiliselt sobivas laulus.

Pärast põhjendust esineb pooltes analüüsitud lauludes laienduse osa. Seal kirjeldatakse, kuidas pärisvanemad ei olnud laulikminale ehitanud kodu, kus oleks võimalik vihmavarjus olla. Seda osa esines lauludes vähem kui eelmisi – üheksas laulus kaheksateistkümnest. Huvitav on siinkohal, et on kasutatud erinevaid verbe kirjeldamiseks, et pärisvanemad ei ehitanud talle ulualust. Kasutatud on selleks järgmisi väljendeid: „jõvva“, „ei ole“, aga ka „viisi-ei“. Viies laulus kaheksast on mainitud, et kodu ehtasid kas „võõras esa“, „küla esa“ koos oma perega või siis hoopis ühes variandis *teomehed* ja *palgalised*⁴. Seda osa võib leida ka teistes lauludes, seal hulgas ka vaeslapse laulus⁵. 19. sajandil oli talurahvaseaduse järgi külakogukonnal kohus hoolitseda abivajajate ning sealhulgas eriti vaeslaste eest. Hulkurlus ja kerjamine olid keelatud ning seega tuli luua tugisüsteem neile, kes iseseisvalt hakkama ei saanud. Vaeslapse staatuse sai laps, kui

⁴ H III 9, 662/3 (77) < Urvaste & Sangaste khk., Restu v. – Gustav Seen < poolrumal sant (1888)

⁵ H IV 4, 282/3 (7) < Tarvastu khk. – J. Kägar (1891) ja E 13899 (5) < Audru khk. < Paistu khk., Holstre v. - Johan Pill, kooliõp. < Mall Muri (1894)

vähemalt üks tema vanematest oli surnud, aga ka siis, kui ta osutus kas nekruti- või leidlapseks. Sagedasemad olid juhud, mil suri isa ja hoolitsejaks jäi ema. Vallakohus nõustas vajadusel teda ja pidas vaeslapse vara üle arvet. Kui lesk üksi toime ei tulnud, abiellus ta uuesti või siis toetas neid vald toidu ja erandkorras ka rahaga. (Tarkiainen 2016: 218; 222-223) Seega kajastub tolleaegne ühiskonnakorraldus ka laulusõnades: vaeslapse eest hoolitsevad kas kasuvanemad või külakogukond.

Enamasti järgneb laienduse osale kodutuse kirjeldus. Seda leidub kaheteistkümmnes laulus kaheksateistkümnest. Eelkõige koosneb see osa loetelust, mis iseloomustab laulikmina elukohta. Lauludes on mainitud ehitusmaterjalina järgmisi vahendeid: tamm ja kuusk (nende lehed, ladvad ja oksad), pardi- ja tedreluud, kanamunad, kalaluud (spetsiifilisemalt on mainitud räabist), hundiluud, kana putsai (kanasuled), põdraluud. Võib järeldada, et tegemist on antiteesiga. Antitees on stiilivõte, kus esitatakse kõrvuti üksteist eitavad või vastandavad mõisted (Laugaste 1977: 176). Näiteks värsireas „*Tek k ta tare tamme alla*“ väidab laulikmina, et tal on tare, aga see on tamme all, kus ta siiski vihma eest kaitstud ei ole. Kas siin saab näha sarnasust laulutüübiga „*Remmelgane rüü*“, mida uurijad on kategoriseerinud kui karjaselaulu? Sealgi nimetatakse küll mitte varjualuse, vaid riietuseks kasutatavaid erilisi materjale (Salve ja Rüütel 1989: 14).

Kõige liikuvam osa lauludes on ettepanek ja sellega haakuv ettepaneku põhjendus, mis võib laulus esineda nii alguses pöördumise asemel kui ka osade reastuses teisel ja viimasel kohal. Et need osad on haakunud, väljendub selles, et osad ei esine lauludes eraldiseisvalt, vaid ainult juhul, kui üks neist esineb. Ettepanek esineb analüüsitud tekstides võrdlemisi harva: seitsmel korral kaheksateistkümnest. Selles osas soovitatakse vihmal mujale minna. Lauludes on vihma saadetud *Venemaale* (3), *Harjumaale* (3), *Saaremaale* (3), *Virumaale* (1). Kui enne pöörduti otse vihma poole, siis nüüd palutakse umbisikuliselt viia vihm ära. Vihma isikustatus kaob. Põhjenduseks tuuakse seda, et seal mujal, kuhu vihm saadetakse, on vihma tarvis ning seal seda oodatakse – kas midagi põleb, kuivab, kõrbeeb või huvitaval kombel ka laguneb.

Ühes laulus esineb ka eriline osa, mis teises sõnastuses küll, aga siiski palub vihmal *üle minna*.

...

Mine üle vihmakene

Mine üle, meeli ära

Käi tasa taldu ära

...

(H II 59, 819 (106) < Sangaste khk., Tölliste v. – J. Tamm (1898)).

Sellele osale eelneb pöördumine ja järgneb ettepanek. Osa oleks justkui üleminek, kus jälle pöördutakse uuesti otse vihma poole.

Ühes laulus leidub ka vormeleid, mis on kasutusel pigem teistes laulurühmades ning teiste teemade puhul. Üheks neist on näiteks *siiditse-kalevitse* vormel.

...

Taake tala paeke parre

Sinna minnu sisse ei lasta

Sinna siiditse tuleva

Kalevitse kalduva.

(H II 31, 571/2 (25) < Otepää khk., Arula v. < Sangaste khk., Pringi v. – J. Tammemägi < Matli Tammemägi (sünd. Waher), u. 80 a. (1890))

ERABi järgi leidub seda vormelit just peamiselt Kagu-Eestis, aga üks variant leidub ka Karksis. See parallelismipaar esineb nii pulma-, mängu- kui ka kalendrilauludes.

Vaadeldud tekstid peale ühe on ilma refräänita. Samas ei pruugi see tähendada, et refrääni ei ole kindlasti teiste puhul esinenud: kirjapanekul võis refrään lihtsalt kõrvale jääda, kuna korduvaid üksusi muu laulu kõrvale ei peetud oluliseks. (Salve ja Rüütel 1989:15) Refrään, mis ühe laulupala puhul esineb, on „*õlle*“.

Vihmakõne õlle õlle Vellekõne " "

Oogukõne " " Mu omane " "

...

H II 31, 802 (1) < Sangaste khk., Laatre v. – Kristjan Gross < emalt (1888)

„*Õlle*“ on Kagu-Eestis karjaselauludes kõige levinum refrään. Antud refrään on nii värsirea keskel kui ka lõpus (v.a. üks lühem värsirida, kuhu vahele ei mahu refrääni). Seda refrääni on kasutatud ka helletustes hüüdesõnana (Särg ja Ilmjärv 2009). Tampere (1956: 46) sõnul helletuste refrääniks kujunemine ongi omapärane just Kagu-Eesti piirkonnale. Helletussõnadel on ka oma tähendus ning sooline erinevus. Pühaste külast, Sangaste ja Rõngu kihelkonna piirilt, on leidunud andmeid selle kohta, et helletussõna *õe* oli „Vihm, üle vaeslapses“ laulude puhul poiste repertuaaris⁶, *õlle* aga tüdrukute omas (Tampere 1956: 43). Võiks isegi selle põhjal teha hüpoteesi, et laulus on kokku saanud karjaste helletused ja loitsud. Ingrid Rüütel (2010: 218) väidab, et hõigetel ja helletustel on kalduvus liituda kas pulmalaulude või justnimelt loitsude lõppu.

2. ÜLESKIRJUTUSTE PÄRITOLU JA KULTUURI-KESKKOND

Töö teises peatükis otsin vastust küsimusele, kus eelnevalt analüüsitud laulutekstid kirja on pandud: seda nii geograafilise paiknemise kui ka sotsiaalse keskkonna mõttes. Ühtlasi uurin, kes on üleskirjutused talletanud ning kellelt seda on tehtud. Põhiliseks info allikaks on laulude käsikirjad ning sealt leitav esituskontekstiline teave. Samuti asetuvad need laulud uude arhiivilisse konteksti, kuna uurijana pääsen neile ligi digiteeritud tekstide kaudu.

2.1. Allikad

Infot laulikute ja kogujate kohta sain peamiselt Kivikesest. Selleks kasutasin isikuotsingut ning vaatasin ERABist leitud laulude arhiivis digiteeritud käsikirju. Peale Marta Kiršbaumi oli kõigil esitajatel olemas Kivikese keskkonnas isikukirje. Üksikutel juhtudel suguluse kontrollimisel kasutasin ka Geni keskkonna abi. Et saada selgemat pilti 20.

⁶ EÜS II 9 (11) ja 33 (11)

sajandi alguse haldusüksustest, kasutasin Maa-ameti geoportaali ajaloolisi kaarte – aluseks võtsin 1917. aasta aluskaardi ja kirikukihelkondade jaotuse. Teksti parema loetavuse tarbeks vormistasin arhiiviviited joonealuste märkustena.

2.2. Konteksti mõiste

Kontekst on kultuuri-uuringutes laialt kasutatav mõiste, millele on aga keeruline leida ühest definitsiooni. Kontekst võimaldab vaadata iga esitust kui ainulaadset tekstiloomet, aga samas on see ka aspekt, mille abil folkloor ei muutu näiteks autoriluuleks – kontekstis esinevad kultuurilised eeskirjad ja reeglid, mille piires esitajad rohkem või vähem saavad improviseerida. Kultuuritavad ning sotsiaalsed tõekspidamised on raamiks, mis fikseerivad pärimuses ühisloome osa. Antropoloogias ja folkloristikas oli teedrajavaks konteksti mõtestajaks Bronislaw Malinowski, kes eristas kultuuri- ja situatsioonikonteksti (Ben-Amos 2009: 30; 34).

Kultuurikonteksti võib kasutada katusmõistena, mille alla koonduvad ka kõik teised võimalikud kontekstid: esituskontekst, talletuskontekst jne. See viitab kogukonna ühisteadmistele – uskumustele, sotsiaalsetele tavadele, ajaloo mõtestamisele, keelekasutusele ja moraalile. Samas võimaldab see ka vaadelda eelnevalt mainitud teadmiste esteetilist väljendust – pärimusi kui kunstivormi. (Samas) Situatsioonikontekst on aga kõige kitsam kontekstivorm. Dan Ben-Amos (2009: 37) on defineerinud seda järgmiselt: „Situatsioonikontekst on interaktiivne areen, millel konkreetse jutustaja vanus, staatus ja sugu saavad kommunikatsiooni ajal sümboolse tähenduse. Tähendusi kannavad ka teksti kood, stiil ja värsimõõt, intonatsioon ja dramatiseering, žanr ja sellega seotud tavad, esituse aeg ja koht.“. See võimaldab analüüsida suhtlust kui sellist, kus folkloor on samuti üks suhtlusprotsessi osa. Situatsioonikonteksti osad mõjutavad esituse käigus üksteist pidevalt ning suhtlusolukord mõtestub ümber, mistõttu on seda isegi vaatluse abli keeruline tabada ning mõista – kogu kontekst ei peitu ka ainult esitussituatsioonis kohapeal, vaid on varjatud (näiteks laulja hingeline seisund või suhtumine kuulajatesse). (Samas: 17; 37) Seega kontekst ei ole lihtsalt kuskil valmis kujul olemas, vaid ka seda tuleb uurida ja konstrueerida ning seda saab teha tõlgenduslike

meetodite alusel (Kovala 2014: 175). Samuti ei saa olla ükski kontekst vale või kunstlik. Siinkohal tuleks eristada situatsioonikonteksti sündmusest. Sündmus on „kultuuriliselt piiritletud kontekst, mille rääkiv ühiskond täidab diskursuse vormidega ning millel on teadaolevad reeglid ja tavad rahvaluule esitamiseks.“ (Ben-Amos 2009: 38). Sündmuse tunnetamisel ja vastuvõtul mängivad suurt rolli asjaosaliste eelnevad kogemused. Antropoloogias on vaadeldud sündmust kui tegevusrida, millel on kindlalt piiritletud algus- ja lõpp-punkt. (Salmi-Niklander 2009: 22) Kui esitus toimub viisil, mis ühes kultuuriruumis läheb nende reeglitega vastuollu ja selle läbi rikkunud sündmuse enda ettekirjutusi, siis on selle kontekst lihtsalt muutunud, mitte ei ole ebapädev.

Milline on aga folklooriteksti ja konteksti suhe? Ben-Amos (2009: 17) on väitnud, et esitamine on samal ajal ka esitus ise. See tähendab, et laulmine on laul koos selle esitaja, vastuvõtjate, olukorra ja asukohaga. Kovala (2014: 174) on kirjutanud, et tekst ja kontekst moodustavad omavahel võrgustiku, millel ei ole selgelt piiritletavat keskpunkti. Seega on need omavahel lõimunud ning uurimisel ei tohiks neid teineteisest eraldada. Ka teksti varieerumine ja stabiilsus on kontekstiga tihedalt seotud (Ben-Amos 2009: 31). Kui tekst on püsiv, siis see näitab ka tema sõltuvust esituskontekstist – näiteks loitsimisel on sõnade täpne teadmine ülioluline, sest vastasel juhul ei realiseeru oodatud tulemus. Sõltuvuse aste on aga igal folkloorižanril erinev ja oleneb žanri omapäradest. Samuti saab rääkida lauluteksti kontekstist tema säilituskeskkonnas. Suulisest esitusest on analüüsitud laulud jõudnud sõnadena paberile. Antud töös oli aga aluseks nende kirjutuste digitaalsed koopiad. Seega on neil lauludel mitmekihiline vahendatus – esmalt on otsustanud laulu kirjapanija ning hiljem digiteerija või arhivaar, kuidas ja mida on laulu puhul säilitatud. See tähendab, et laulude esituse paremaks mõtestamiseks tuleb arvesse võtta ka nende inimeste mõjutusi, tänu kellele on võimalik seda osa pärimusest ka tänapäeval uurida.

2.3. Ülevaade kihelkonna ajaloost ja lokaalsest kontekstist

Kuna antud töös tegelen Sangaste kihelkonna lauludega, siis pean vajalikuks avada ka veidikene piirkonna enda ajaloolist tausta. Piirkonna kirjeldus lisab minevikulist

konteksti laulude ümber, iseloomustades keskkonda, kus neid laule võidi kunagi laulda ning kus need üles kirjutati.

Et leida Sangaste kihelkonna ning regiooni kohta infot, pean vajalikuks ära märkida nimetused, mida sellele piirkonnale viitamiseks on võimalik kasutada. Sangaste esimene teadaolev mainimine (*Toyvel*) oli 1272. aastal, mil esines see nimi aadlikku paigale viitava liignimena. Kihelkonna nimi, mille järgi me kõik paika praegu tunneme, tuleneb Sangaste külast. See nimi kandus külalt mõisale ning sealt ka kogu kihelkonnale. Küla asukoht on hetkel liikunud paar kilomeetrit mõisast endast kaugemale, aga võis ajalooliselt olla mõisa enda asukohal või selle ligiduses. (Kenkmaa 1932: 4) Sangaste nime etümoloogia ei ole täpselt teada. Praegune saksakeelne Sangaste kihelkonna nimi on *Theal* ning see on pärit *Toyveli* nimetusest. Saksakeelses kirjanduses kirikukihelkonnanimena esineb *Theal-Fölk* Sangaste-Laatre koondnimena. (KNR)

Esimene kool Sangaste kihelkonnas rajati 1686. aastal Sangaste asulasse. Kõige varasemas õpilaste nimekirjas 1690. aastal oli 18 nime. Õpilaste seas oli erineva sotsiaalse taustaga lapsi: pärit võidi olla nii kupja kui ka sulaste perekondadest. Samas olid pooled õpilastest pärit Sangaste asulast ning teised kaugematest piirkondadest. Koolijuht Chilian Rauschert (1652–1717) väidab, et tänu tema õpetustööle pole „sagedast ebajumalakummardamist enam midagi kuulda“. (Raudsepp 1994: 91; 94–95; 98) Seega võib oletada, et kooli rajamine muutis suuresti talupoegade maailmapilti ja viitab sellele, et Rootsi aja lõpul pöörati Sangastes üldisele maarahva harimisele suuremat tähelepanu (eeldusel, et tegu oli eestikeelse kooliga). Järgmise sajandi algul toimunud põhjasõja käigus hävisid aga nii kõnealune kool kui ka samas asulas asunud kirik, pastoraat ja veski. (Raudsepp 1994: 91; 100) Peale põhjasõda oli Sangastes juba rohkem koole, 1717. aastaks oli Sangaste kihelkondade koolinimekirjades 253 õpilast. Pärisorjuse kehtimise tõttu aga oli talupoegade järjepidev kooliskäimine raskendatud. 18. sajandil sirgus Sangaste kihelkonnas sellele vaatamata mitmeid haritud koolmeistreid, samuti on teateid selle kohta, et talupoegadel oli ligipääsu nii kirikukirjandusele kui ka aabitsatele. Pea sajand hiljem 1813. aastal oli koole kihelkonnas 11. (Kübar 1994: 6–7) Viimasest lähtudes julgen oletada, et 19. sajandil oli Sangaste talupoegade seas juba hulgaliselt lugemisoskusega inimesi. Kui veel eelmisel sajandil oli koolis käimine mõisnike poolt

pigem taunitud, siis 19. sajandil hakati rahatrahvidega karistama neid vanemaid, kes oma lapsi kihelkonnakoolidesse ei pannud (Samas). Sellest võib eeldada, et 19. sajandil tutvustati sealt aktiivselt kirjakeelt ja elanikud puutusid sellega palju kokku. See võis omakorda mõjutada lauludes esinevat keele- ja kujundikasutust.

Kihelkonna ajalugu on kirjeldanud Rudolf Kenkmaa (1932). Nagu ka teisi Eesti alasid, on Sangaste piirkonda ajaloo vältel pidevalt raputanud sõjad, sest kihelkond asus mitmete haldusüksuste piirialal (Kenkmaa 1932: 8). Kenkmaa on väitnud, et kuna sõdade ja haiguste tagajärjel jäid paljud kohad elaniketa, immigreerus Sangaste kihlekonna aladele inimesi mujalt. Selle tulemusena muutus sinne rahvastik tavalisest mitmekesisemaks – alates 1630ndatest aastatest asusid sinna elama nii lätlased, poolakad, venelased, leedulased kui ka romad. Kõige laastavamad perioodid, mille kohta täpsemaid andmeid leidus, olid Liivi ordu langusest tingitud lahingud 16. sajandil ja põhjasõda 18. sajandil. Põhjasõjaga kaasnes suur katkulaine aastatel 1710-1711 (Samas: 9). Antud info põhjal võib oletada, et sel ajal võis toimuda mõningane järjepideva kohaliku pärimuse katkemine – enamus kohalikke olid langenud lahingute ja haiguste ohvriks ning nende asemele asus elama erineva kultuurilise taustaga rahvas. Kuna ei ole teada, kuidas rahvastik peale põhjasõda täpsemalt jaotus, siis ei ole tänapäeval võimalik teha kindlaid järeldusi katkestuse toimumise või mitte toimumise kohta. Samas aga tasub katkestuse võimalust arvesse võtta kui siinses töös analüüsitud laulutekstide ühte võimalikku mõjutajat.

„Vihm, üle vaeslapsest“ laulutüübi analüüsimisel on oluline silmas pidada, et 1830ndate lõpus ikaldus Lõuna-Eestis mitmel aastal vili. 1840. aastal aga oli ülimalt vihmane suvi, mille tõttu ei olnud võimalik isegi täbarates oludes kasvanud halva kvaliteediga saaki produktiivselt koristada. Kõige rohkem kannatas sadude käes heinasaak – seega ei olnud ka taluloomadele sööta, millest võib uskuda, et süüa ei jätkunud korralikult ka inimestele. Kuna vaeslapsed olid taludes alati viimased, kellele süüa anti (vt pt 2.7.1.), võib eeldada, et viljaikalduse ja nälja ajal kannatasid nemad talupere liikmetest kõige rohkem. Oluline on ka meeles pidada, et „Vihm, üle vaeslapsest“ on karjaselaul ja vihmast tingitud toidu nappus põhjustas lisaks muule ka loomade haigestumist, millega karjalapsed samuti otseselt kokku puutusid. (Kuus 1930: 46-47) Seega võib oletada, et analüüsitud laulude motiivistiku näol on tegemist reaalse eluliste probleemide peegeldumisega laulutekstis.

Sangaste kihelkonna alla kuulus 20. sajandi alguses 5 valda, milleks olid Keeni, Kuigatsi, Laatre, Sangaste ja Tõlliste. Kokku koondas kihelkond 27 küla ja 26 mõisat. (X-GIS. Maa-amet) Talusid sai Sangaste kihelkonna mõisates päriks ostma hakata 1865. aastal. Kuna ostjateks oli palju mulke oli see üks kohalike väljarändamise ajendiks. (Anton 1994: 123–126) ERABi tüübiostingute tulemused näitasid, et „Vihm, üle vaeslapsest” laulutüübi peamisesse levikualasse kuulus ka Vana-Mulgimaa. Sangaste ja Karula kihelkond moodustasid Ugandi muinasmaakonna, seega kuulub Sangaste kihelkond vanemate kihelkondade hulka Eestis (Tiuken 1994: 104–105). Karula ja Sangaste kihelkond eraldusid teineteisest lõplikult 1741 (Kenkmaa 1932: 3) ning 19. sajandi alguses on liigutud Sangaste kihelkonnast Vana-Võrumaa aladele – eelkõige Karulasse ja Urvastesse⁷. Seega Karula ja Sangaste kihelkonna vahele piiri tõmbamine võib osutuda komplitseerituks ning mõlema kihelkonna kogukond on võinud teineteist tihedalt mõjutada nii keeleliselt kui ka pärimuse jagamisel.

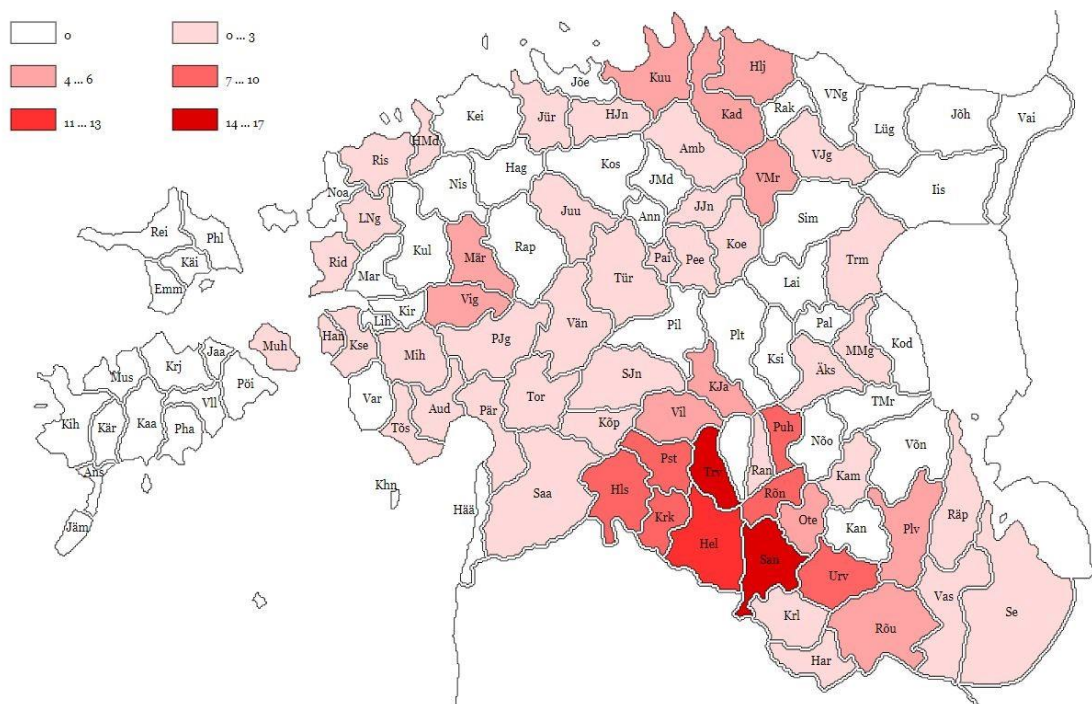
2.4. Laulude üleskirjutuste paiknemine

„Vihm, üle vaeslapsest“ tüübiotsingu tulemusena kuvab Eesti regilaulude andmebaas 207 laulu. Laulutüübi peamine levikuala on koondunud Võrtsjärve ümber. Kõige rohkem on selle laulutüübi variante andmebaasi alusel kogutud Tarvastu kihelkonnast (17 varianti). Siin on aga arvesse võetud ainult ERABi tüübiotsingut. Sõnaotsingut tehes selgus, et Sangastes oli neid siiski ühe võrra rohkem (18). Kui arvesse võtta seda, et 19. sajandil ka palju mulke Sangaste aladele elama asus, siis tekib küsimus, kas analüüsitud laulud on olnud mõjutatud või isegi on Tarvastust koos kolivate inimestega kandunud Sangastesse. Esmasel vaatlusel aga jäi silma, et kuigi palju lauluosasid kattub, siis leidub Tarvaste lauludes ka suurel hulgal värse, mida siin töös analüüsitud Sangaste lauludes ei leidunud. See tõdemus võimaldab näha vastupidi Sangastes püsivat laulukultuuri. Et aga kindlalt midagi järeldada saaks, tuleks Tarvastu ja Sangaste laule omavahel süsteemsemalt

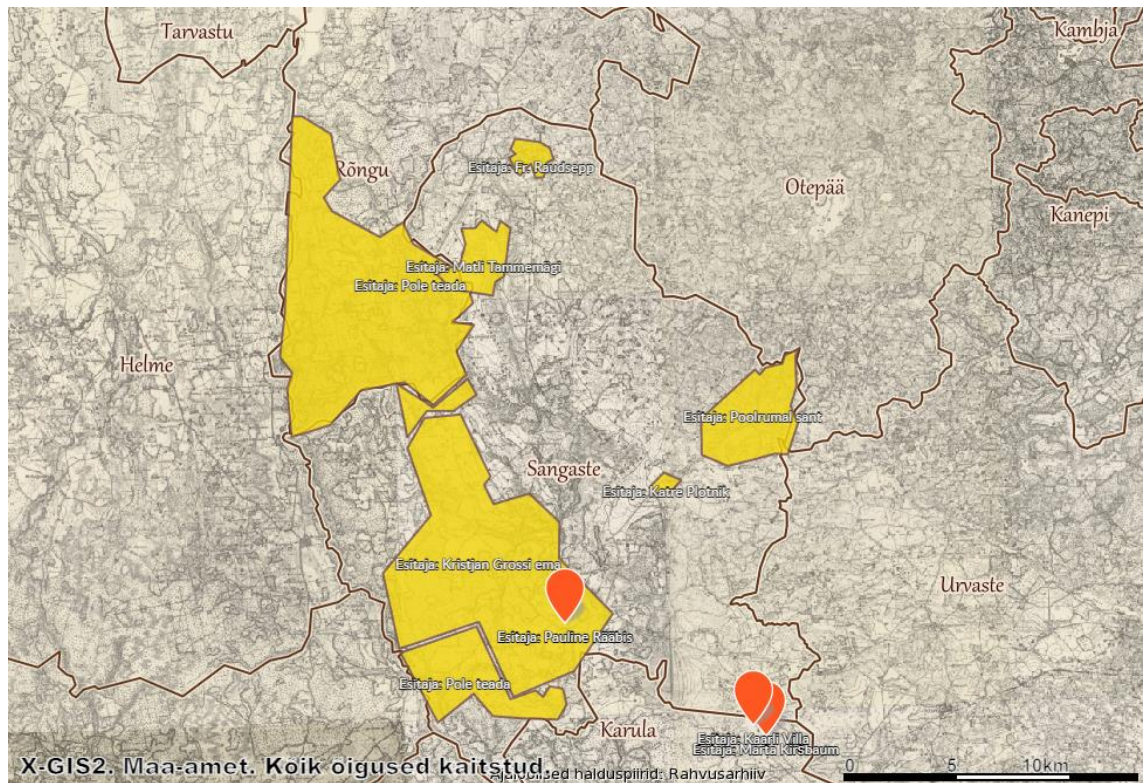
⁷ TÜR F 146,s.48

võrrelda ning lisaks uurida esitajate päritolu ja sugupuid. Antud töös keskendun vaid Sangaste lauludele, kuid selline võrdlus oleks üks võimalik uurimissuund tulevikus.

Allpool on esitatud kaks „Vihm üle vaeslastest“ levikukaarti. Esimene näitab laulutüübi levikut üle Eesti. Selle on genereerinud Eesti regilaulude andmebaas ning arvesse võetud vaid neid laule, mis on tüübiliselt märgendatud. Teine kaart näitab laulude levikut Sangaste kihelkonnas. Aluseks on võetud 1917. aasta haldusjaotus ning sellele lisasin teadaolevad kogumiskohad. Märkinis iga asukoha juures ära ka esitaja, kellelt seal seda laulu oli kirja pandud. Kui oli olemas asukoht, aga esitajat polnud märgitud, siis lisasin märke “pole teada”. Oranžid täpid näitavad kohti, mida oli kogumiskirjetes täpsemalt piiritletud – näiteks talu. Kollased alad kaardil osutavad asukohtadele, mis olid esitatud ebatäpsemalt - peamiselt oli kirjas vald, kust koguti.

Kaart 1. Laulutüübi “Vihm, üle vaeslastest” levikuala (ERAB)

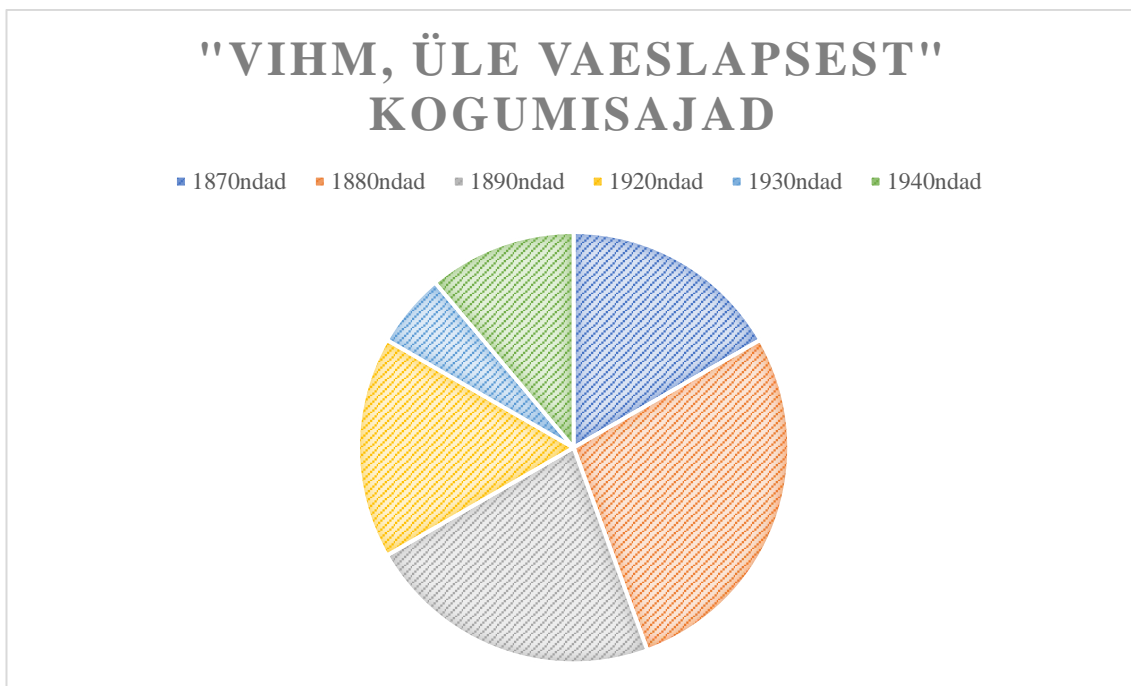
Kaart 2. Laulude üleskirjutuskohad Sangastes. Maa-ameti geoportaal.

Sangaste kihelkonnast on kirja pandud 18 varianti, kuid seda arvu võib siiski ka veidi küsitavaks pidada, kuna ühelt esitajalt on kogutud justkui kaks üleskirjutust. Kui teha ERABis teha tüübiotsing, siis on tulemuseks 14 laulu. Ülejäänud 4 sain sõnaotsingu abil. Päringute tulemusel leitud üleskirjutisi võrreldes võib eeldada, et osa palu on sama esituse üleskirjutus, mida on kajastatud kahes erinevas käsikirjas⁸. Seega on tõenäoliselt siinkohal tegemist dublettidega. Dublett on juhtum, kus esitatakse sama esitust kahekordsena või kirjutatakse esitus eelneva pealt maha ning esitatakse iseseisva esitusena (Laugaste 1977: 71). Sangastes on viie variandi puhul märgitud, et „Vihm, üle vaeslapsesest“ laulutüüp on kontamineerunud laulutüübiga „Vihm mujale maale“⁹.

⁸ E 56029/30 (46) < Sangaste khk., Korijärve k., Koosa t. – Elmar Päss < Marta Kiršbaum, sünd. Oberst, 78 a. (1925) ja AES, MT 117, 55 (7) < Sangaste khk., Sangaste v., Tagula k. - E. Päss < Marta Kiršbaum, 78 a. (1925)

⁹ H II 5, 533 (1) < Sangaste khk. – Joosep Hurt < Liis Värnik, 35 a. (1877); H II 59, 819 (106) < Sangaste khk., Tõlliste v. – J. Tamm (1898); H III 10, 517/8 (5) < Sangaste khk. - P. Koolmeister (1889); H III 10, 569 (9) < Sangaste khk., Soontaga v. – Peeter Roose (1890) ja ERA II 284, 194/5 (228) < Sangaste khk., Laatre v., Laatre as. – Liis Pedajas < Pauline Rääbis, s. 1863 (1940).

Sõnaotsingu tulemusel on ühel laulul tüübinimedeks märgitud ka „Vihm üle“¹⁰. Esitajaid on märgitud võrdlemisi vähe. Kõige varasem ülestähendus sealt kandist on pärit 1868. ja kõige hilisem 1940. aastast. Enamus laule (kaksteist laulu kaheksateistkümnest) on kogutud 19. sajandi lõpukümnenditel ja seda kõige rohkem 1880ndatel. Järgnevas tabelis on toodud analüüsitud laulude kogumisaastad kümnendite kaupa.

Joonis 1. „Vihm, üle vaeslapsesest“ kogumisaastad kümnendite kaupa.

2.5. Lauliku käsitlus

Laulikukontseptsiooni kujunemisest on kirjutanud Janika Oras. Orase (2008: 44) sõnul esimene laulikukäsitlus pärineb 19. sajandil Friedrich Reinhold Kreutzwaldi sulest. Ta proovis samastada rahvusromantiliselt üht Eesti talupoega Lääne-Euroopa rändlaulikutega. Hurda kogumistöö raames 19. sajandi lõpus pälvisid laulikute enam tähelepanu tema korrespondendid, kes laule kogusid. Siiski ka kogujate kõrval on Hurda esimestes Vana Kandle väljaannetes pühendatud eessõnas üks osa laulikute

¹⁰ EKMS 8° 1, 568 (10) < Sangaste khk. – J. Eglon (1876)

tutvustamiseks. Laulikud olid pigem vahendiks, mille abil laulutekste identifitseerida ning nende pärimisteed kindlaks teha. Samuti laulikute nimetamise motiiviks oli tunnustada neid, kes on oma teadmisi jaganud. Selle kaudu oli eesmärk ka motiveerida teisi oma laule ja pärimust jagama. (Oras 2008: 45)

Tiiu Jaago (2019) toob välja lauliku käsitlustes esialgu tekkinud kaks lähenemisviisi, mis eksisteerisid paralleelselt ja tulenesid eri uurimissuundadest. Üks neist oli Eduard Laugaste suundumus, mis oli (algselt vähemalt) tekstikeskne ja lähenes laulikule tema esitatud laulude kaudu. Temale aga vastandus Tampere, kes uuris ka seda, kuidas regilaulu esitajad ise oma lauludesse suhtusid. Siiski ei saa öelda, et tema töödes puudus täielikult uurijapoolsed vaated. Laulikukesksed uurimused muutusid tavapärasemaks 1950.–1970. aastatel. Need tööd on esindatud teksti ja kontekstikeskne lähenemine põimunult. (Jaago 2019)

Kui esialgu oli lauliku mõiste pigem laialivalgum kui piiritletud, siis üldise rahva hääle esindaja asemele tõi Udo Kolk lauliku kui traditsioonitundliku loovisiku. Kuigi Kolk otseselt laulikuteooriaga ei tegelenud, võttis ta oma varieerumisalastes uuringutes laulutekste kui konkreetsete isikute lauluvaramut. (Jaago 2019) Lauliku mõistet kasutati 20. sajandi teisel poolel siiski samas ka üldise ja veidi sisutühja terminina, mida võis võrrelda jutustaja omaga. Paralleelselt võidi kasutada ka pehmemdavaid nimetusi nagu lauluoskaja või ka lauluteadja nende esitajate kirjeldamiseks, kes päris lauliku tiitlini veel ei küündinud. (Saarlo 2023) Kindla määratluse andis mõistele Ottilie Kõiva (1964: 4–5), kes pidas lauliku puhul vajalikuks eelkõige nelja tingimust: esitaja aktiivne esitus (see tähendab, et ta ise laulab esitatud laule järjepidevalt ja on eestlaulja rollis), laulu kõikide komponentide valdamine, kogukonna tunnustus ja lauluomase loomemeetodi kasutamine. (Jaago 2019; Saarlo 2023, 2000) Selline definitsioon loob juba selged piirangud, keda uurijad on laulikuks pidanud ning keda mitte. Sel ajal kujunes traditsiooniliseks laulikuks pulmalaulik, keda iseloomustab lisaks tuntusele kogukonnas ka improvisatsioonilisus, mis jääb traditsiooniliste loomemeetodite raamidesse (Saarlo 2023).

Liina Saarlo ja Paul Hagu on Udo Kolgile sarnaselt uurinud lauliku loomemeetodeid. Erinevuseks on see, et Saarlo ja Hagu on keskendunud just lauliku endi tehnikatele kui

Kolk analüüsis pigem laulukogumeid. Saarlo (2000) leiab, et improviseerimine on elava traditsiooni ja mälufaasis oleva pärimuse puhul erinev. Esimese puhul kuulub improviseerimine või erinevate laulu- ja süžee-elementide kasutamine sellesse traditsioonikonteksti. Mälufaasis on muutmine tingitud kas unustamisest ja on võrreldes eelmise olukorraga juhuslikud. Niisiis tuleks sel puhul eristada klassikalisi laulikuid loomulikust keskkonnast eristuvatest laulikute, kes võivad küll säilitada juba unustustesse vajunud pärimust, kuid nende repertuaar ei kuulu elavasse traditsiooni. (Saarlo 2000: 163; 165) 21. sajandi tulekul on hakatud analüüsima rohkem uurija ja lauliku vahelisi suhteid ja mõjutamist. Käesoleva sajandi töödes on käsitletud laulikuuringuid mõnevõrra laiemalt: laulik kui esitaja üks rollidest, näiteks Kristiina Ehini ja Janika Orase (2008) töödes saab leida lauliku repertuaari mõtestamist esitaja enda eluloo kaudu. Säärane lauliku humaniseerimine tunnustab seda, et laulik ei olnud lihtsalt laulude laulja, vaid lihast ja luust inimene, kellel tuli olla lisaks lauljale ka palju muud. (Jaago 2019)

Antud töös kasutan aga peamiselt mitte lauliku, vaid esitaja mõistet. Kuna võtan lauliku mõiste aluseks Ottilie Kõiva (1964: 4-5) definitsiooni, siis ei ole minu praeguste andmete põhjal võimalik selgeks teha, kas esitajal oli kogukonna tunnustus või kas ta oli neid laule oma elu jooksul pidevalt laulnud. Samuti ei ole uuritud käsikirjades esitajaid nimetatud laulikuteks. Seega pean paslikumaks siinkohal jääda esitaja mõiste juurde, mis on üldisem. Samas aga ei tähenda lauljate säärane nimetamine seda, et nende esitajate seas ei võinud olla laulikuid, näiteks Matli Tammemägi repertuaari suuruse järgi arvestades võis ta olla väga aktiivne pärimuse kandja – kuidas muidu oleks võimalik rohkem kui seitsekümmend laulu ette kanda.

2.6. Esitajad ja kogujad

Eesti regilaulude andmebaasist leitavad andmed laulude kohta aitavad luua nende ümber esituskonteksti, mis võimaldab jõuda lähemale pärimuskeskkonnale: laulikute elukohad, vanus ning õppimis- ja esitussituatsiooni kirjeldused. Esmalt tutvustan seda, mis kogudes

laulud tallel on ning seejärel liigun spetsiifilisemalt esitajate ja kogujate juurde. Kui ei ole teisiti viidatud, siis pärineb info nende kohta Kivikese isikukirjetest.

Allpool olevas tabelis olen ma esitanud kronoloogilises järjekorras analüüsitud laulude metaandmed: arhiivikogu, koguja, kogumiskoha ja esitaja.

AASTA	KOGU	KOGUJA	KOHT	ESITAJA
1876	H	Paul Undritz	Kuskil Sangaste kihelkonnas	-
1876	EKmS	J. Eglon	Kuskil Sangaste kihelkonnas	-
1877	H	Joosep Hurt	Kuskil Sangaste kihelkonnas	Liis Värnik
1880	E	Jakob Raudsepp	Kuigatsi v., Puka	Fr. Raudsepp
1888	H	Gustav Seen	Restu v.	Poolrumal sant
1888	H	Kristjan Gross	Laatre v.	Grossi ema
1889	H	P. Koolmeister	Kuskil Sangaste kihelkonnas	-
1889	H	Eeva Kulpson Peeter Roose (Rose)	Kuskil Sangaste kihelkonnas	-
1890	H	J. Tammemägi	Otepää khk., Arula v. < Sangaste khk., Pringi v.	Matli Tammemägi (Waher)
1890	H	Peeter Roose (Rose)	Soontaga v.	-
1895	H	Anette Raid	Kuskil Sangaste kihelkonnas	-
1898	H	Jaak Tamm	Tõlliste v.	-
1925	E	Elmar Daniel Päss	Tagula k.	Kaarli Villa
1925	AES	Elmar Daniel Päss	Sangaste v., Tagula k.	Marta Kiršbaum (Oberst)
1925	E	Elmar Daniel Päss	Korijärve k., Koosa t.	Marta Kiršbaum (Oberst)
1930	E	Harriet-Ellen Toom	Kuskil Sangaste kihlekonnas	-
1940	ERA	Liis Pedajas	Sangaste v.	Katre Plotnik
1940	ERA	Liis Pedajas	Laatre v., Laatre as.	Pauline Rääbis

Enamus kogutud lauludest (kümme kaheksateistkümnest) asetsevad Jakob Hurda kogus (H). Neli laulu on pärit Mattias Johann Eisenile (E) saadetud kaastööde seast. Vastupidiselt Hurdale ei korjanud Eisen eelkõige laule, vaid jutte ja usundilisi kombekirjeldusi, mõistatusi. Eisen alustas oma kogumistööd hiljem kui Hurt – 1883. aastal. (Looring 1936: 42) Üksikud laulud on talle ka Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogus (EKmS 8°). Seltsi esimeseks presidendiks oli Jakob Hurt ning ta algatas seltsi kogumistööd. Veel leidub 20. sajandil üles kirjutatud laule Akadeemilise Emakeele Seltsi kogust (AES). Selts on filoloogiline ühendus ja ei tegele peaaesjalikult rahvaluule enda uurimisega, ning Eesti Rahvaluule Arhiivi enda rahvaluulekogust (ERA).

Sangaste „Vihm, üle vaeslapsesest“ laulu esitajate nimedest on teada Marta Kiršbaum, Kaarli Villa, Fr. Raudsepp ja Liis Värnik. Kiršbaumi ja Villa juures käis laule kogumas folklorist Elmar Päss. Värniku käest kirjutas laulu üles Joosep Hurt ning Fr. Raudsepa laule talletas Jakob Raudsepp. Ühe pala juurde on koguja Gustav Seen esitaja kirjeldusse „poolrumal sant“ ja koguja Kristjan Gross on laulu üles kirjutanud oma emalt. Laulu esitajat märkimata on seda üles kirjutanud Anette Raid, Harriet-Ellen Toom, Eeva Kulpson, Peeter Roose, Jaak Tamm, Paul Undritz, J. Eglon ja P. Koolmeister. Kogujatest Egloni kohta infot ei õnnestunud leida. Iga esituse puhul ei ole markeeritud täpselt küla või valda, kust see on kogutud. Ära märgitud on aga järgmised kohad: Tagula, Korijärve küla ja Puka alevik. Valdadest on nimetatud Laatre, Tõlliste, Restu, Kuigatsi, Sangaste ja Soontaga valda (Vt kaart 2).

Paul Undritz (1854–1897) oli kooliõpetaja, pastor ja koolikirjanik. Siin analüüsitud laulu on ta üles kirjutanud oma ema käest, kes Sangaste kandist pärit oli. Käsikirjas mainib Undritz ka, et Sangastes on palju „vanu laule“. Emal olla aga selleks hetkeks enamus laule meelest läinud ning ta suutis meenutada vaid laulukatkeid. Samuti esitab Undritz Hurdale palve, et ta kirjutaks Sangaste kihlekonna koolmeistrile kogumise parema koordineerimise tarvis¹¹. Õppinud on Undritz oma lelle Toomase juures Rāpinas, Kanepi kihelkonnakoolis ja Valga õpetajate (Cimze) seminaris. Töötanud kooliõpetajana

¹¹ H III 15 729-730

Räpinas, Väandra kihelkonnakoolis, Otepääl. Sooritanud küpsuseksamid, asus õppima Tartu Ülikooli usuteaduskonda. Töötanud pastorina Väandras, Helsingis ja Valgas. Undritz oli ka EKMS-i liige ning Eesti Üliõpilaste Seltsi üks asutajaid - seltsi kodukorra koostaja. Avaldanud on ta oma elu jooskul mitmeid kooliraamatuid, lugemikke, lastejutte. Lisaks kõigele sellele oli ta ka Hurda korrespondent – Undritz saatis talle 4 regilaulu Sangastest.

Liis Värniku käest kogus Joosep Hurt 31 laulu, kui Värnik oli oma kolmekümnendates. Lauluteemasid on Värniku repertuaaris erinevaid, alates pulmalauludest ja lõpetades laste ning mängulauludega. Joosep Hurt kogus laule Sangastes Eesti Kirjameeste Seltsi stipendiaadina. Täpsemaid andmeid tema kogumisretke kohta ei ole teada, kuid seal ta pani paberile 278 laulu ja et reisikuludeks anti talle kaasa 40 rubla. Üleskirjutused on tehtud laulikute kaupa. Esile on tema kogutud materjali toodud selle poolest, et ta on proovinud murdekeelt võimalikult täpselt edasi anda. (Mälk 1963: 118) Hurt on õppinud kohalikus vallakoolis, Tartu gümnaasiumis, Tartu Ülikoolis teoloogiat ja filosoofiat. Töötanud on ta Vana-Koiola vallakirjutajana ning hiljem kodukooliõpetajana Pihkvas. Ta oli Jakob Hurda paremaid kaastöölisi. Gümnaasistina kogunud laule Põlva khk-s, edaspidi lisaks Sangastele ka Setumaal. Kogunud on Hurt 1590 lehekülge rahvaluulematerjali.

Fr. Raudsepalt on Jakob Raudsepp kogunud viis laulu. Nende seas on peamiselt loodus- ja karjaselaulud. Jakob Raudsepp oli kooliõpetaja, kes on üles kirjutanud lühivorme (kõnekäände) ning regilaule.

Gustav Seen on töötanud Viljandis notarina, Viljandi-Pärnu rahukogu esimehena, vandeadvokaadina ning Viljandi linnavolinikuna. Ta oli Asutava Kogu liige ja aktiivne seltsitegelane. Seen on kogunud märkimisväärselt palju regilaule, kuid ka mõistatusi, kõnekäände ja vähesel määral ka muinasjutte.

Kristjan Gross on kogunud laulu oma emalt, kuid ta ei esita oma ema nime. Gross on olnud Hurda korrespondent – saatnud on ta Sangaste kandi pärimust viiel korral. Lisaks emalt kogutud materjalile on Gross talletanud pärimust ümbruskonnas ka üldisemalt.

Sealjuures tegi Sangaste inimeste seas ka omakorda üleskutseid¹². Ametilt oli ta aga põllumees.

Eewa Kulpson on kogunud rahvalaule, kuid saatis Jakob Hurdale need Peeter Roose. Roose on arvatavasti põllumees, kes tegi kaastöid nii Hurdale (13 korda) kui ka Eisenile. P. Koolmeistri kohta on teada vaid seda, et laulud on ta saatnud Waalu koolimajast¹³.

Matli Tammemägi laulud on üles kirjutanud J. Tammemägi. Geni andmetel võib oletada, et nad olid ema ja poeg. Matli värsside kogum on siinmainitutest kõige suurem: 77 laulu. Pärit oli Matli Tammemägi Kuigatsist, kuid kuuekümnendates eluaastates kolis elama Arulasse. Temalt kogutud repertuaari seas on palju ühiskondlikke suhteid kirjeldavaid laule, kuid nende alatoon on sageli meelelahutuslik. J. Tammemägi kohta Kivikeses infot ei leidunud.

Anette Raidi tegevusalaks on Kivikeses märgitud neiu. Ta on kogunud regilaule, kõnekäände ja mõistatusi. Raid oli ka üks Hurda korrespondentidest.

Jaak Tamm oli kooliõpetaja ja köster. Õppinud oli ta Sangaste kihelkonnakoolis, Cimze kihelkonnakooliõpetajate ja köstrite seminaris Valgas. Töötanud abikooliõpetajana Laatre vallakoolis, kooliõpetajana Kuigatsi Keerdi vallakoolis, Vändra kurtummade koolis, köstrina Harglas, koolijuhataja ja kooliõpetajana Hargla kihelkonnakoolis, kooliõpetajana Taheva algkoolis. Ta oli aktiivne seltsitegelane ja ajalehe „Sakala“ kaastööline. Saatnud on Tamm rahvaluulet nii J. Hurdale kui M.J. Eisenile ning samuti oli ta ERM-i kirjasaatja ja aukorrespondent. On saatnud ka oma õpilaste kogutut. Regilaulud, mängud, kõnekäänud, muinasjutud, nõidussõnad.

Infot Kiršbaumist leidsin Kivikeses digiteeritud käsikirjadest. Kiršbaumi kohta on teada, et ta on kogumise hetkeks lehestunud ning elas Karula ning Sangaste kihelkonna piiril asuvas Koosa talus¹⁴. Tema repertuaari vaadates leidub seal nii pulma-, ringmängu-, lüroepilisi kui ka lastelaule. Siinsesse analüüsi kuuluva laulu üleskirjutusi on arhiivis kaks. Segasemaks teeb asjaolu tõik, et kogumispaikadeks on erinevad külad, kuigi

¹² H II 31

¹³ H III 10, 514

¹⁴ E 56, 56054

kogumisajaks on sama aasta. Kuna tegemist on kõrvuti paiknevate küladega, siis võib oletada, et eri kogudesse laulu üles kirjutades tekkis asukoha märkimisel eksimus. Kuna aga ühel puhul on märgitud paik talu täpsusega, pean seda neist kahest tõsemaks.

Kiršbaumiga samast külast käidi kogumas laule ka Kaarli Villa käest. Kaarli Villa oli laulude üleskirjutamise hetkel 74-aastane. Tema repertuaari moodustavad kiigelaulud, mängulaulud, kalendritähtpäevadega seotud laulud (kadri- ja mardilaul) ning karjalaulud.

Mõlema eelkirjeldatud lauluesitaja juures käis laulue üles kirjutamas Elmar Daniel Päss (1901–1971). Päss alustas oma karjääri kooliõpetajana, kuid hiljem töötas ta ka folkloristina: assistendina TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolis (1928–1932), vanemteadurina Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektoris (1947–1950). Tema kaitsmata jäänud väitekiri oli põhendatud mardilauludele. Päss jõudis oma elu ajal tegeleda nii rahvalauludega kui ka tähtpäevade ja töö kombestikuga. Kogumistööga on ta tegelenudki peamiselt Lõuna-Eestis, kuid ka naaberrahvaste (vadja, ingeri) ning ka lutsi eestlaste juures. (Jaago ja Kõiva 2021: 187–188)

Harriet-Ellen Toom õppis Valga tütarlaste gümnaasiumi humanitaarharus ja hiljem Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas. Ta on koostanud saksa keele õpikuid ning kogunud regilaule, rahvalaule, mõistatusi, kõnekäände Urvaste, Sangaste ja Karula kihelkonnast.

Liis Pedajas kogus üles 1940. aastal Laatres elava 77-aastase Pauline Rääbise käest 16 laulu. Oma käsikirjas on ta kirjeldanud Rääbist kui „südamlikku vanakest“¹⁵. Samuti käis ta Katre Plotniku manu, kellelt ta kirjutas üles 6 laulu. Plotnik ei olnud Sangastest väljaspool käinud ja elas talletamise hetkel oma tütrega väiketalus. Välimuse poolest oli ta Pedaja sõnul „lühike, tüse, lahkenäoline vanaperenaine“¹⁶. Plotniku puhul on ära märgitud ka see, et ta ainukesena nõudis oma esitatud laulude eest rahalist tasu. Seda enam, et tema repertuaar ei olnud suur. Liis Pedajas on õppinud Tartu Linna Tütarlastegümnaasiumis ja seejärel Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas. Töötanud on ta ERA ajutise abijõuna.

¹⁵ ERA II 284, 188-189

¹⁶ ERA II 284, 551

Ülaloodud isikukirjeldustest selgub, et tihtipeale on kogunud korrespondendid, kes on pärit või on töötanud mingi osa oma elust Sangaste kihelkonnas või selle naabruses. Saatnute seas on nii põllumehi, ametnikke kui ka kooliõpetajaid. Kuigi Joosep Hurt oli ka juba 1877 läinud stipendiaadina Sangastesse rahvaluulekogumise eesmärgiga, siis alles pea 50 aastat hiljem leidub laul, mille on üles kirjutanud ka kutseline folklorist. See tähendab, et kogunud on laule peamiselt spetsiaalse väljaõppeta inimesed. Korrespondentide rohkus on võimalik seletus sellele, et pole olemas viiside üleskirjutusi ega palju käsikirjalisi kogumiskirjeldusi, nt välitööpäevikud. Seega on raske öelda, kuidas nende laulude kogumissituatsioon võis välja näha – kas korrespondendid käisid küsimas seda, et neile lauldaks ja jutustataks või on need jäädvustatud kuskil spontaanselt esitatuna.

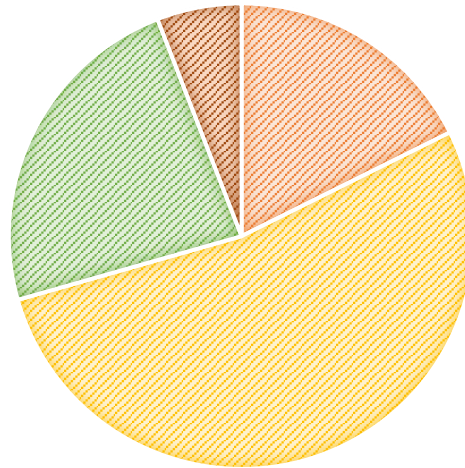
Kolmel juhul on laule kirja pannud pojad oma emalt¹⁷. Nende tekstide puhul paistab silma põhjalikkus – lisatud on kontekstilist teavet, samalt esitajalt on kogutud neilt palju laule ning ülestähendused on täpsed (on kirja pandud refrään või laul on pikem). Samas aga pole Gross ega Undritz maininud oma ema nime – kas siis arvas ta, et see nimi on iseenesestmõistetav, esitaja nimi polnud üldsegi tähtis või koguja pidas vajalikuks ema kui isikut varjata. Kui mõelda selle peale, et 19. sajandil ei olnud traditsiooniliste laulude maine haritlaste ja kirikuõpetajate vaadete järgi hea, siis võib kõige viimane variant olla kõige tõenäolisem. Kuigi Undritzi ema mäletas ja esitas vaid laulufragmente, mitte terviktesksi, annavad tema poja sõnad kinnitust, et sealne laulutraditsioon oli elav.

Käsikirju lugedes jälgisin ka seda kas ja kuidas on neid laule nimetanud esitajad või kogujad. Alljärgnev joonis kujutab analüüsitud laulude käsikirjades esitatud nimetusi.

¹⁷ H II 31, 571/2 (25) < Otepää khk., Arula v. < Sangaste khk., Pringi v. – J. Tammemägi < Matli Tammemägi (sünd. Waher), u. 80 a. (1890); H III 15, 729 (3) < Sangaste khk. - P. Undritz (1876) ja H II 31, 802 (1) < Sangaste khk., Laatre v. - Kristjan Gross < emalt (1888)

LAULUDE NIMETAMINE

■ Karjalaul ■ Ei ole märgitud ■ Vihmalaul ■ Õlletamine

Joonis 2. Laulude nimetamine arhiivi käsikirjades.

Tabelist ilmneb, et enamasti ei ole laulu pealkirjastatud või kuidagi muud moodi nimetatud. Sagedamini on laulu määratletud kas vihmalauluks või karja(laste)lauluks. Kristjan Grossi saadetud kaastöös on märgitud laul kui karjalaste õlletamine. Huvitav on Kiršbaumilt kogutud 50 laulu puhul see, et enamik neist (26 laulu) on Kiršbaum nimetanud karjalauluks (ERAB). Näiteks lüroepilise sisuga laulurühma kuuluv laulu „Kaevul kosija“ ning samuti ringmängulaulu „Linnamäng“ on laulik ise liigitanud karjalaulude alla. Seega võib oletada, et Kiršbaum on neid laule kas õppinud või laulnud karjas olles. Samas on ta analüüsitud laulu „Vihm, üle vaeslapsesest“ nimetanud vihmalauluks¹⁸. Siit saab järeldada, et kui laulu on vaja olnud kuidagi nimetada, siis on seda võrdselt seostatud nii sisu järgi vihmaga kui ka situatsiooni järgi karjatamisega. Muidugi tuleb teavdustada, et see on pilt, mille pakub uurijale arhiivikontekst – kas laulu on nii nimetanud üleskirjutaja või esitaja, ei ole võimalik kindlaks teha.

¹⁸ E 56029/30 (46) < Sangaste khk., Korijärve k., Koosa t. – Elmar Päss < Marta Kiršbaum, sünd. Oberst, 78 a. (1925).

2.7. Laulude esitussituatsioonist

2.7.1. Karjaselaul

„Vihm, üle vaeslapsest“ laulutüüpi on uurijad varasemalt liigitatud kas vastavalt sisule looduslauluks või funktsioonist lähtuvalt töölauluks. Lauluvariante nende käsikirjalistes vormides lugedes leiab, et laulu pealkirjana on kasutatud „*karjalatselaulu*“. Selle põhjal saab väita, et laulikud on ise laulu nimetanud karjaselauluks. Seega võib akadeemilise laululiigituse järgi laulu paigutada töölaulude juurde ja eeldada, et seda on pärimuskontekstis laulnud just karjalapsed. Sarnase motiivistikuga lauluteksti alguses on üleskirjutaja ka märkinud esitaja kommentaari – näiteks „*kui vihma sadas, sis latse iks lugesiva*“¹⁹. Töölaulude mitmekesisuses võiks seda liigitada pigem töö tegemise ajal lauldavaks lauluks (arvatavasti siis, kui vihma hakkas sadama). Funktsionaalseid töölaule on Tedre (1970: 9) pidanud ühtedeks vanema kihistuse lauludeks. Töölaulude pika säilimise põhjuseks võib pidada otsese funktsiooni olemasolu: tööpraktikas oli laulude püsima jäämine aktiivses kasutuses tõenäolisem. Seega on enim säilinud laule, mis otseselt olid töötegemisega seotud. (Tedre 1970: 9)

Kuni 19. sajandini oli Eesti külades ühiskarjatamine peamiseks loomapidamise viisiks. Ühiskarjatamise korraldamiseks oli mitmeid moodusi: üldse ilma järelvalveta karja hoiti taraga piiratud alal, ühiskarja valvas kogukonna poolt palgatud karjane, jagati ära karjatamise päevad perede vahel või siis igal perekonnal käis oma karjane karjatas oma karja, kuid seda ühisel karjamaal. Kõige sagedamini palgati karjatamiseks siiski eraldi karjus. See tähendas, et kõigi küla loomade eest vastutas tihtipeale vanemast või kehvema tervisega mehest külakarjane. Talle olid abiks korralised, kelleks olid ringkonna talulapsed. (Pärdi 2008: 96) Esmalt hakkas ühiskarjatamine kaduma Lõuna-Eestis ja seda peamiselt talle iseloomuliku pinnamoe tõttu ja seda juba enne talude päriseks ostmist (Tampere 1956: 41). Kui iga talu ise oma karjasid pidi talitama, valiti karjasteks pigem madalama ühiskonnastaatusega perede lapsi, aga ka vaeslapsi. Orbude värbamine

¹⁹ RKM II 227, 99 (16)

karjasteks selgitaks ka seda, et Lõuna-Eesti karjaselauludes on tihti just leida vaeslapselaulude motiive (Salve ja Rüütel 1989: 14) nagu ka siin töös analüüsitud laulu puhul ilmneb. Kaljuvee (1960: 47) on ERMi korrespondentide vastuste põhjal väitnud, et raskem oli karjasepõli võõra pere juures. Mujalt tulnud lapsele võõras peres ei muretsetud jalavarje, antud nii hästi süüa või ei lastud lõunal enne karjaga uuesti välja laskmist uinakut teha, vaid pidi puhkehetkel kas kitkuma või ka muid talu- ja majapidamistöid tegema. Võis juhtuda, et peremees ka ei soovinud karjasele tema töö eest maksta ning sügisel ajas oma ebameeldiva käitumisega lapse enneaegselt minema. (Kaljuvee 1960: 247–248) Kusjuures võisid karjased olla ka väga noored – 17. sajandil kirjutab T. Hiärn oma kroonikas, et karjaseks pandi lapsed juba 6–7-aastaselt (Kaljuvee 1960: 239). Herbert Tampere (1956: 43) on selle illustreerimiseks kasutanud vanasõna, mis kõlab järgmiselt: „*Säitsme säädlik karjus, katsõ kaunis, ütse üli-ää, kümne või jo küündä.*“

Tampere (samas: 41) kirjeldas laulmist ja pillimängu ühe osana karjase eluviisist. Karjase jaoks oli muusika meelelahutus, aga see ka rahustas kariloomi ning hoidis röövloomad eemale. Karjaselaulude kaudu saab aimu eri karjatamismeetodites, kuna need kajastuvad lauludes. Näiteks on Tampere liigitanud karjaselaulud nende funktsiooni järgi kolmeks: halletused ja vastastikused kutsed; karjaste laulud ning karja saatjate ja vastuvõtjate laulud. Olid niisiis olemas praktilised teadaanded, kuid ka lüürilisemad mõttemõlgutused. Karjaselaulude üldisemateks tunnusteks on üksilaulmine, improvisatsioonilisus, lühike tekst ja arenenud meloodia. Analüüsitud lauludega läheb varieerumine aga vastuollu. See võib tuleneda teiste laulurühmade ja -teemadega lõimumisest.

Karjaste lauludes Tampere liigituse järgi saab näha kujutatavat karjatamisega seotud tegevusi, aga ühiskonnasuhteid ning kombeid. Esitajateks on pigem alaealised karjased, kuid siiski esineb pärimuses ka vanemate karjaste laule – eelkõige kuulusid nende repertuaari pöördumised perenaise poole. Anu Vissel (1982: 4) on väitnud, et karjaselaulud on liikunud aja jooksul laste repertuaari ning see tuleneb asjaolust, et karjatasid pudulohuseid enamasti palgaliste täiskasvanud karjaste asemel just lapsed. Kohati on funktsioon võinud ka hoopis muutuda: endiste karjaselauludega hoopis lõbustati lapsi. (Vissel 1982: 4) Kuna keegi analüüsitud laulude esitajatest ei ole olnud enam lapseas (kõige noorem esitaja oli kogumise hetkel kolmekümnendates), siis võib

seda seletada kahe tõigaga – kas neid laule olid esitajad laulnud oma lapsepõlves ja taasesitasid selle koguja palvel või kuulusid need laulud ka täiskasvanuealiste kasutusse. Karjaselaulud koosnevad sageli humoristlikest ja looduslikest piltidest. Iseäranis esile kerkib looduse kujutamine Lõuna-Eesti lauludes, Põhja-Eestis leidub rohkem pilkelisi palu. Samas leidub humoristliku karjaseelu kujutamise kõrval melanhoolsemat poolt, kus kurdetakse karjase raske eluviisi üle: kannatatakse nälja, külma ja ületöötamise käes (karjatada tuli ka pühapäeviti). (Tampere 1956: 45–46) Üheks kõige ebameeldivamaks ajaks oli karjase jaoks sügisene vihmaperiood (Kaljuvee 1960: 247), mis seletaks, miks karjas vihma ärasaatmisest lauldi.

Laulutüübi „Vihm, üle vaeslapsesest“ puhul on karjaseks olemise osa lauluvariantide sisus mitte otsesõnu näha. See tähendab, et karjas käimist või seal olemist ei ole sageli laulutekstis eraldi kujutatud. *Karjalatseke* esineb küll paralleelsõnana, kuid see ei ole tekstis esil. Selle asemel räägib laulus loodud pilti saab tõlgendada eelkõige vaeslapse rolli sattunud laulikminast lähtuvalt.

Vihmakene, vellekene,

Ära minno likker tekku -

Likkes tekku linnokeist,

Kallist karja latsekeist.

Ei ole kohta, kos ma kuiva

Ei ole tarre, kos ma tahe.

Ei ole esä terre tennu

veli palki veeretanu

Sõsar palki sõõritanu

(E 60961 < Sangaste khk., Kuigatsi v., Puka – Jakob Raudsepp < Fr. Raudsepp (1927, üleskirj. ca 1880))

Eeltoodud näitest ilmneb, et karjas käimist on mainitud vaid laulikmina paralleelsõna kaudu, kui pigem vaeslapse staatusega kokku käiv osa moodustab laulust ühe kolmandiku.

Ainus esituskirjeldus, mis analüüsitud laulude käiskirjadest leidsin oli Kristjan Grossi märkus oma ema lauldud laulude kohta. See kõlab järgmiselt:

Need all pool olevad laulud on kui üks kõige kaunim kirjeldus mulle, mu kadunud kalli emä noore ealisest elust. Need laulud olen ma kõik temä enda suust minewe talwel üles kirjutanud. Kui ta oma tüdriku põlvelist teole käimist Laatre mõisade jutustas. Egast ühest paigast mööda läinud tõiste tüdrikidega egale kohale oma laulu laulden ja egä tööle oma laul. (H II 31, 785)

Sellest teatest võib järeldada, et lauluesitaja omandas laulu teiste omavanuste seltskonnas. Siit tuleb ka välja, et vähemalt konkreetse esitaja puhul on laulmine olnud pigem sotsiaalne tegevus kui midagi sügavalt isiklikku või solitaarset. Otseselt on siin mainitud vaid teol käimist koos eakaaslastega, aga lõpus tehtud märkus, et „*egä tööle oma laul*“ jätab võimaluse oletada, et ka Grossi ema on seda laulnud karjatamisega seoses. Käsikirja lugedes on laulu ees täpsustus, et allpool esitatud laulud on „*karja laste õlletamised ema suust*”²⁰. Kui arvestada seda, et tekst on talletatud 1888 ja et esitaja kasutas laulu aktiivselt oma nooruspõlves, siis võib eeldada, et veel 19. sajandi alguses oli laul osa elavast traditsioonist.

2.7.2. Seos usundilise pärimusega

Laulumotiivides võib näha võimalikku usundilist tausta. Salve ja Rüütel (1989: 14) on leidnud, et karjalaulude hulgas leiduvaid vihma või päikese poole pöördumisi on võidud kas laulda või ka loitsudena sõnuda. Samuti mainib Ülo Tedre (1970: 9), et töölauludes kajastuvad ka loitsud, mis käesoleva tegemisega seotud olid. Mare Kõiva (2011: 17) on väitnud, et eesti pärimuses on levinud vihmaloitsud, mis saadavad sajupilved kaugele maale. Otseselt on see tulenenud siinsest kliimast, mille tõttu olid saagi jaoks probleem põua asemel pigem just liigsajud. Seda näeme ka antud töös analüüsitud laulutekstide puhul – vihma saadetakse ära, mitte ei kutsuta. Osa analüüsitud laulude palu on märgendatud Kivikese andmebaasis kui nõidussõna. Niisugune märgendus on muidugi uurijatepoolne liigendus ja järelikult ei pruugi see otseselt midagi laulu reaalse kasutuse kohta öelda. Siin avaldubki inventeerijate ja uurijate mõju laulutekstidele. Antud juhul

²⁰ H II 31, 802

võib eeldada, märgendamisel on lähtunud tekstist, mitte selle funktsioonist. Sarnaseid motiive on näha setude Peko kultuse palvetes, kus palutakse Pekot, et ta muuseas reguleeriks vihma tulekut ja ka minekut (Paulson 1997: 93):

*Jummal iks hoia räüsa eest,
Kallis jummal ik hoia karsa eest!
Suurõ tulli iks vihma vihma Soomõ-maalt,
Tulli iks vihma Vinne-maalt.
Tul'l iks vihma vil'alõ,
Kastõt tul'l kaara-orasillõ.
Kõläh iks kor'ati kutsuti,
Är püsü iks mee Pekot pallõma:
„Vihm iks lei suure vil'a,
Kastõ lei kaara-orasõ -
Kuulõ ika sa püha Pekokõnõ,
Ankui-ui vihma vil'alõ,
Kastõt kaara-orasillõ!“*

(Meremäe; vt Loorits 1949-1960 II, lk 103)

Sarnasust võime näha ka „Pikse palves“, mille on Johann Gutsclaff 1644. aastal üles kirjutanud, kus ohvrianni eest palutakse piksejumalal tõugata „mujale mustad pilved suure soo, kõrge kõnnu, laia laane peale“. (Paulson 1997: 98-99)

Originaaltekst on järgmine:

Wota Picken, Herja anname palwus katte sarve kahn ninck nelli Shörre kahn, kundi perrast, kulwi perrast. Olje Wasck, terra Kuld. Toucko mujo musto pilwe suhre Soh, korken Kondo, laja Lahne pahle. Simmase ilm messi hohk meile kundjalle kulwjalle. Poha picken hoja meye poldo huvva olja allan, ninck huvva pah otzan, ninck huvva terri sissen.
(Gutsclaff 1644: 362-363)

Eduard Laugaste (1963: 43) on pakkunud sellele järgmise dešifreeringu:

Võta, Pikken, härja anname palvus[en] kate sarve kaan sarve ning nelja sõra kaan, künni perast, külvi perast, õle vask, tera kuld. Tõuka muja[le] musta pilve, suure soo, kõrgen kõnnu, laja laane pääle. Simase ilm, mesiõhk meile kündjale, külvjale. Põha Pikken, hoia meie põldu, hüva õle allan ning hüva pää otsan ning hüva terri sisen.

Selles palves esineb samuti vihma ärasaatmise motiiv. Siin kasutatakse aga teistsuguseid kujundeid – pöördutakse pikse poole. Piksega kaasneb enamasti vihm, nii et on võimalik siin paralleeli tuua. Piksepalves ei ole erinevalt analüüsitud lauludest täpsustatud kohta, kuhu „must pilv“ saadetakse, vaid on umbmäärane „mujal“, kus inimasustus puudub sootuks – „suure soo, kõrge kõnnu, laia laane peale“.

Tartumaalt on ka korjatud vihmaloitse, mis sisaldavad siin töös analüüsitud lauludes esinevaid värsiridu. Seal esineb motiividena vihma ära saatmine kui vaeslapse palve. (Vissel 1988)

Vii vihma Vennemaalõ, too päikest meie maalõ!

RKM, Mgn II 2377 g < Valga l. < Sangaste khk., Kurevere k. – I. Rüütel, fon. O. Kiis < Elisabet Härm, s. 1901 (1973).

Selle loitsu juures on koguja Ingrid Rüütel küsinud esitaja käest ka kontekstilist infot. Rüütli pärimisele, kas vihma tulekul midagi loeti, et see ära läheks, vastas Elisabet Härm järgmist: „*Noh, kui me mõtsan ol'lime, sis koduminek sis, varju päält sammuga sis sedä me mõõtsime, et kuna koduminek om. Sammudega sis mõõtsime sedä varju, kui lühikeses läits. Pikemb olli hommigu ja sis kui kari kodu läts, sis läts vari lühikeses ja sis me teedseme ära, mis aigu kui pikk samm...*“ (Vissel 1988: 54) Alles oma küsimuse kordamisel esitas Härm loitsu, mida eespool tsiteerisin. Siiski tekkis tal esialgu seos karjatamisega, mille põhjal võime järeldada, et vihma ära saatmisega seotud loitse kasutati (muuhulgas) ka karjaste seas.

Ingrid Rüütli (2010: 221) uuringutest selgub, et loitsimisi on Eesti aladel olnud lauludele sarnaselt värsivormis lisaks proosavormilistele loitsudele. Samuti võidi loitse esitada lisaks poolsoosinale või siis kindla rütmiga skandeerides ka poollauldes. Värsслоitsudel on näha selget seost töö- ja tavandilauludega – nagu ka antud näites ilmneb, siis ei erine loits värsivormilt regilaulust. Tihti võib näha ka seda, et meloodia ei muutu. Seega paljud

loitsud on transformeerunud lauludeks. Samas ei tähenda see, et nad ei võinud eksisteerida paralleelselt. Samu sõnu võidi kasutada ilma viisita sõnudes ning loitsiti lihtsalt teises esituskontekstis kui samade värsside laulmisel. (Rüütel 2010: 221) Seda antud juhul aga uurida ei saa, kuna Sangaste lauludel puuduvad noodistatud üleskirjutused. Loitsudes võib Rüütli (samas) sõnul näha muistset regilaulueelse kultuuri ilmingut, kus on lõimunud „vabavärss, kõne, laulu ja hõigete segunemine ja põimumine ning kõne ja laulu piiril olev intoneerimisviis, samuti erilised rõhulise värsimõõdu vormid“.

Kui tulla tagasi siin töös käsitletud tekstide juurde, siis lauluanalüüsis selgunud nende püsiv struktuur võib viidata loitsulisele päritolule. Liina Saarlo (2000: 181) on täheldanud varieerumise sõltumist žanrist – eksisteerivad laulud, mida tuli traditsioonis esitada kindlal viisil püsiva vormi ja sõnastusega, nagu näiteks mängulaulud, loitsud, eepika ning osa lüürikast. Seega on võimalik „Vihm, üle vaeslapsest“ kinnistunud vormi seletada potentsiaalse loitsulise algupära või ühisosa kaudu.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli tutvuda Sangaste laulukultuuriga. Analüüs põhineb 18 tekstil, mis on temaatiliselt seotud laulutüübiga „Vihm, üle vaeslapsesest“. Uurisin üleskirjutiste tekstistruktuuri ja laulurühma võimalikke esitusviise.

Esimeses peatükis keskendusin teksti ülesehitusele, sh variantide võrdlusele. Tekstianalüüsis lähtusin Lauri Harvilahti töödest, millest inspireerituna jagasin laulu kui tervikteksti suhtlustegevuste kaupa osadeks. Iga lauluteksti osade kõrvutamine andis mulle võimaluse analüüsida nii tekstide kompositsiooni kui ka osades (motiivides) esinevat kujundkeelt. „Vihm, üle vaeslapsesest“ laulurühm on võrdlemisi püsiv oma struktuuri, sõnakasutuse ja vormi poolest. Selle põhjuseks võib olla loitsuliste värsside kasutamine või tugev lokaalsus. Laulutekstides rakendatakse erinevaid kujundlikke võtteid, nagu näiteks antiteesi ja -fraasi. Paiguti esinevad vaatepunktide vahetused – näiteks vihma isikustatus muutub laulu vältel. Leidub regilaulule omaseid deminutiivseid pöördumisi ning paralleelsõnadele rakendub Juhan Peegli leksikaalse analoogia seadus. Üldisele vormipüsivusele vaatamata leidub Sangaste lauludes ka vormeleid teistest laulurühmadest. Üks laulu üleskirjutus sisaldas ka refrääni, mis sobitub piirkonna helletuskultuuri. Laulutekstis endas võime leida viiteid kaasaegsele ühiskonnakorraldusele – tekstis kasutatud kujundid annavad aimduse külaühiskonna vaeslaste hoolekandest.

Teises peatükis keskendusin laulu erinevatele kontekstidele. Selleks analüüsisin tekstide arhiivist pärit käsikirju ning seal leiduvat teavet esitajate, kogujate ning ka esitussituatsiooni kohta. Vaadeldud tekstid on enamasti üles kirjutatud 19. sajandi lõpul ning seda korrespondentide poolt. Silma jäi see, et kaheksateistkümne laulu seas leidis kolm laulu, mille olid korrespondendid kirja pannud enda lähedaste käest, näiteks oma emalt. Sellistel puhkudel lisandus ühel juhul ka meenutus esitaja lapsepõlvest, mil ja mis situatsioonis ta seda laulis. Nende andmete põhjal võib järeldada, et veel 19. sajandi alguses oli laul elava kultuuri osa. Käsikirjades on laulu nimetatud vihma- ja karjaselauluks, aga ühel juhul ka õlletamiseks. See näitab, et laulu pärimuskeskkondlik liigitamine ei olnud alati ühene, kuid seda eeldusel, et need olid esitajate enda

klassifikatsioonid, mitte kogujate omad. Ainukese esituskirjelduse põhjal võib väita, et laulud olid tõepoolest seotud karjatamisega. Kuna on mainitud mitmel puhul, et tegemist on täpsemalt karjalapse lauluga, saab eeldada, et laule olid esitajad laulnud oma lapsepõlves ja taasesitasid selle koguja palvel. See võib tähendada ka seda, et laulu olid kunagi laulnud lapsed, aga aja möödudes on seda laulma hakanud ka täiskasvanud.

Kuigi oma töös kasutasin ka puhuti arhiivi käsikirjalisi materjale füüsilisel kujul, siis peamiselt põhineb uurimus digiteeritud ainesel ja elektroonilistel andmebaasidel. Laulude analüüsimisel kombineerisin omavahel ERABi ja Kivikese repositooriumi. ERABis sain tüübi-otsingu kaudu lauluvalimi, mis lihtsustas laulude leidmist arhiivist või Kivikesest. ERABi viited suunasid aga juba edasi mind Kivikesse, kus vaatlesin digiteeritud käsikirju. ERAB on soodus abivahend laulumaastikust üldpildi saamiseks. Kuigi sinna on sisestatud lisainfot käsikirjadest, jääb siiski tahes-tahmata vahel märkimata detailid, mis originaalides olemas on, nagu näiteks esitaja-alane info, kirjad kogumisaktsioonide läkitajatele ja nii edasi. Samas ka Kivikeses leiduv digiteering paigutab laulud konkreetsest esitussituatsioonist ja originaalsest kirjutisest omakorda teistsugusesse konteksti – kui paber kandjal oleva käsikirja puhul on kogumissituatsiooniga ühendavaks lüliks see, et oli võimalik kasvõi füüsiliselt puudutada sama eset, mida üleskirjutajagi, siis digiteeringu kaudu tekib lisaks veel üks vahendatuse kiht. Samuti on andmekogudes tekstidel kokkulepitud märgendused, mille üle otsustavad arhivaarid, näiteks millisesse laulutüüpi või žanri üleskirjutus kuulub jm. Seega analüüsis tuleb arvestada inventeerijate ja digiteerijate mõjuga uuritavale ainesele.

Töö alguses pörkusin kokku laulude teoreetilise määratluse probleemiga. Lauluuurimises on tüübid olnud folkloristide üheks peamiseks analüütiliseks kategooriaks. Siiski ei ole tüübi mõiste olnud eri uurijatel üheselt määratletav ja kuigi selle defineerimine on aja jooksul pidevalt muutunud, põhineb see arusaamal kindlast laulukujust, mis jääb konkreetsetest esitussituatsioonidest kaugeks. Laulmissituatsiooni ennast silmas pidades on Lauri Honko (1998) kasutanud oma lähenemises mentaalse teksti ideed, mis kirjeldab laulja tekstiloomet omapära – esitaja omab oma kultuuriruumis spetsiifilist teabepagasit, mille abil ta taasloob laule igas esitussituatsioonis. Niisiis pakub mentaalse teksti kontseptsioon laulude analüüsile laulmiskonteksti kesksemat

vaatepunkti. Selle tõttu kasutasin uuritavate laulude teoreetilisel paigutamisel kaht erinevat lähenemist: tekstide valimi moodustamisel lähtusin tüübi-kontseptsioonist ja laule analüüsid lähenesin neile esituskesksema mentaalse teksti teooria abil.

Uurimust saaks veel edasi arendada, analüüsid põhjalikumalt Sangaste kihelkonnas leiduvate „Vihm, üle vaeslapsest“ laulude seost teiste samasse laulurühma kuuluvate lauludega. Samuti oleks põnev vaadelda veel teiste folkloorižanrite suhet siin käsitletud lauludega – kuivõrd kajastatakse seda teemat sarnaselt või erinevalt näiteks muinasjuttudes või lühivormides.

Summary: Songs „Vihm, üle vaeslapsest“ in Sangaste Parish

The corpus of traditional Estonian songs, known as *regilaul*, is rich and contains something for almost every life event. These songs speak to us about weddings, daily life, work, but also about mourning and many other topics. Even though *regilaul* is no longer actively sung or has been revived as a tradition, these songs are still studied today, and delving into these texts opens new possibilities for interpretation and understanding.

The reason for my choice of topic is, on one hand, that this particular song type is more prevalent in the Sangaste area than elsewhere. This song region has also not been extensively studied. Additionally, I have a personal connection to this parish, as I grew up there. I discovered this song type during my seminar paper, in which I became acquainted with the nature songs of Sangaste.

The goal of this thesis is to get to know the song culture of the Sangaste parish by integrating several perspectives: first, by analyzing the song based on its text, and secondly, by outlining the folklore environment of the writings, examining possible performance situations and functions. The focus is on the song type "Vihm, üle vaeslapsest" and the related song themes and motifs: depictions of nature, the life of the orphan, and also the tradition of herding. With my thesis, I seek to answer the question of which analytical approaches to use in interpreting the figurative language and structure of texts found in the Estonian runosongs' database (ERAB). To gain an understanding of the folklore environment, I used both folkloristic databases (such as Kivike and relevant song studies) and other materials related to Sangaste and its history.

One of the biggest challenges in completing this work was creating the theoretical background. During the study of *regilaul*, many different ideas have emerged in this scientific discipline, often with fundamental concepts interpreted differently. This led to a contradiction in the use of the concept of song type. The categorization of typical songs has been done by researchers rather than active cultural carriers, making it difficult to see into the texts through type definitions. The researcher's placement helps organize archival material but does not directly reflect how the singer classified the song. Despite the

contradiction in the concept of type, the classification of songs into types is a tool for folklorists. Also, folkloristic databases built on this basis allow access to century-old songs. Since my approach is based on the understanding that each song is recreated in the singing situation, I use Lauri Honko's (1998: 92) principle of the mental text in the song analysis section. In this thesis, I found a way to combine both the typological and mental text approaches. In finding the songs that I studied, I used typological categorization, but in analyzing the songs themselves, I focused on the concept of the mental text rather than the type.

In the first chapter, I focused on the structure of the text, including the comparison of variants. In the text analysis, I drew on the works of Lauri Harvilahti, inspired by which I divided the song as a whole text into parts according to communicative acts. Comparing each part of the text gave me the opportunity to analyze both the composition of the texts and the figurative language used in the parts. The "Vihm, üle vaeslapsest" song group is relatively consistent in its structure, use of words, and form. This may be due to the use of incantatory verses or strong local characteristics. Various figurative techniques are used in the song texts, such as antithesis and -phrase. Occasionally, there are changes in viewpoints – for example, the personification of rain changes throughout the song. There are diminutive addresses typical of *regilaul*, and the parallel words apply Juhan Peegel's law of lexical analogy. Despite the general consistency of form, the Sangaste songs also contain formulas from other song groups. One writing of song even included a refrain that fits into the region's herding *helletus*-culture. In the song text itself, we can find references to contemporary social arrangements – the images used in the text give a glimpse into the care of orphans in the village community.

In the second chapter, I focused on the different contexts of the song. For this, I analyzed manuscripts from the archive and the information contained there about the performers, collectors, and the performance situation. The texts examined were mostly written down at the end of the 19th century, often by correspondents. Notably, among the eighteen songs, three were documented from close relatives of the correspondents, such as their mothers. In one case, a memory of the performer's childhood was added, detailing when and in what situation the song was sung. Based on this data, it can be concluded that the

song was still part of a living culture in the early 19th century. In the manuscripts, the song is referred to as a rain and herding song, but in one case also as a “*õlletamine*”. This shows that the classification of the song in its folklore environment was not always clear, assuming these were the performers' own classifications and not those of the collectors. Based on the only performance description, it can be stated that the songs were indeed associated with herding. Since it is mentioned in several cases that it is specifically a herding child's song, it can be assumed that the songs were sung by performers in their childhood and reproduced at the request of the collector. This could also mean that the song was once sung by children but over time began to be sung by adults as well.

Although I also used archival manuscript materials in physical form in my work, the research mainly relies on digitized material and electronic databases. In analyzing the songs, I combined the ERAB and Kivike repositories. Through type searches in ERAB, I obtained a sample of songs, which facilitated finding songs in the archive or Kivike. ERAB references, however, directed me further to Kivike, where I examined digitized manuscripts. ERAB is a useful tool for getting an overall picture of the song type. Although it includes additional information from manuscripts, certain details found in the originals, such as information about the performer or letters to collection campaign correspondents, may sometimes be omitted. Similarly, the digitization in Kivike places the songs in a different context from the specific performance situation and original writing – while the physical manuscript allows a tangible connection to the collection situation, digitization adds another layer of mediation. Additionally, the texts in the databases have agreed-upon tags determined by archivists, such as which song type or genre the recording belongs to, etc. Therefore, the analysis must consider the influence of inventors and digitizers on the material being studied.

The research could be further developed by analyzing in more detail the connection of the "Vihm, üle vaeslapsest" songs found in the Sangaste parish with other texts belonging to the same song group. It would also be interesting to examine the relationship of other folklore genres with the songs discussed here – how this theme is similarly or differently reflected, for example, in folktales or short forms.

KASUTATUD ALLIKAD

Veebivara

ERAB = Eesti regilaulude andmebaas. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tartu, 2003-2018. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.

Maa-ameti kaardid geoportaalis. <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo>

KNR = Eesti Kohanimeraamat (2024). Vaadatud 08.02.2024.
<https://www.eki.ee/dict/knr/>

Geni. Vaadatud 16.05.2024 <https://www.geni.com/home>

Käsikirjad

TÜR F 146,s.48 = Ligi, Herbert i.a. Demograafilised materjalid Lõuna-Eesti kohta [18.-19. saj]. Arhiiviväljakirjutuste põhjal koostatud tabelid ja töömaterjalid.

Arhiiv

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu 1860–1906

Ekms – Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu 1867–1891

AES – Akadeemilise Emakeele Seltsi kogu

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu 1880–1934

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu 1927–1944

RKM – Eesti TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. (Riikliku) Kirjandusmuuseumi (nüüd Eesti Kirjandusmuuseumi) rahvaluule osakonna rahvaluulekogu 1945–1996

Kirjandus

Anton, Helve 1994. Sangaste kihelkond. – Krahv FR. Bergi Fond (koost) Bergid ja Sangaste: lehekülgi Sangaste kihelkonna ajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 122–128.

Anntonen, Pertti J. 1994. Onko etnopoetiikka mikroskooppista triviaal? – Elore 1 (1), <https://doi.org/10.30666/elore.78177>

Ben-Amos, Dan 2009. Folkloori defineerimine konteksti kaudu. Kõiva, M. ja Lintrop, A. (koost) Dan ben-Amos, Kommunikatsioon ja kultuur. Artiklite kogumik. SATOR 9. Tartu: EKLM Teaduskirjastus, lk 27–45. Vaadatud 16.05.2024

<https://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator9/>

Ben-Amos, Dan 2009. ‘Kontekst’ kontekstis. – Kõiva, M. ja Lintrop, A. (koost) Dan ben-Amos, Kommunikatsioon ja kultuur. Artiklite kogumik. SATOR 9. Tartu: EKLM Teaduskirjastus, lk 27–45. Vaadatud 16.05.2024

<https://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator9/>

Foley, John 2011. Oral Tradition and its Implications. – Morris, I. ja Powell, B. (toim.) A New Companion to Homer. Leiden, New York, Köln: Brill, lk 146–173.

Gutslaff, Johann 1644. Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhand. Daraus die Vnchristliche Abbrennung der Sommerpahlschen Mühlen geschehen ist. Aus Christlichem Eyfer, wegen des Vnchristlichen vnd Heydnischen Aberglaubens gegeben Von Johanne Gutslaff, Pomer. Pastorn zu Vrbs in Lieffland. Gedruckt zu Dorpt in Lieffland, bey Johan Vogeln, der Königl. Universität Buchdrucker, im Jahr 1644. Tartu. Vaadatud 08.05.2024.

<https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/2a7a5456-e508-48e2-b586-7cf096034fcc/content>

Hagu, Paul 2004. Anne Vabarna eepika loomeprintsipiidest. – Sarv, M. (toim) Regilaul – loodud või saadud? Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 9–28.

Harvilahti, Lauri 2000. Rahvalaul “Müüdüd neuu” Ingeris ja Eestis. – Jaago, T. ja Valk, Ü. (toim.) Kust tulid lood minule? Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 27–56.

- Honko, Lauri 1998.** Textualising the Siri epic. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia
- Hymes, Dell 1981.** Discovering Oral Performance and Measured Verse in American Indian Narrative. – "In vain I tried to tell you": Essays in Native American Ethnopoetics. University of Pennsylvania Press, lk 309–341.
- Hymes, Dell 1994.** Ethnopoetics, Oral-Formulaic Theory, and Editing Texts. – Oral Tradition 9/2, lk 330–370.
- Jaago, Tiiu 2019.** Laulik tekstikesksetes regilaulu-uurimustes. – Keel ja Kirjandus, 8–9, 704–721. <https://doi.org/10.54013/kk742a11>
- Jaago, Tiiu ja Kõiva, Mare 2021.** Üks jälg Eesti folkloristikas. Elmar Daniel Päss 120. – Kõiva, M. ja Kuperjanov A. (toim) Mäetagused nr 79, lk 185–200. https://doi.org/10.7592/MT2021.79.jaago_koiva
- Kaljuvee, Grigori. 1960.** Töökuse kasvatamine lastes Eesti rahvatraditsiooni järgi. – Linnus, J. (toim.) Etnograafia muuseumi aastaraamat XVII. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Kenkmaa, Rudolf 1932.** Sangaste kihelkonna ajalugu. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Kolk, Udo 1980.** Regivärsi stereotüüpiast. – Laugaste, E., Muru, K. ja Kolk, U. (toim.) Eesti rahvaluule žanriprobleemid. Töid Eesti filoloogia alalt VII, lk 25–46.
- Kovala, Urpo 2014.** Theories of Context, Theorizing Context. – Journal of Literary Theory 8, lk 158–177. <https://doi.org/10.1515/jlt-2014-0007>
- Kruus, Hans 1930.** Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.
- Kõiva, Mare 2011.** Eesti loitsud. Tallinn: Pegasus
- Kõiva, Otilie 1964.** Kihnu rahvalaulikutest. Tartu : Tartu Riiklik Ülikool
- Kübar, Harri 1994.** Kultuurikilde Sangastest. – Krahv FR. Bergi Fond (koost) Bergid ja Sangaste: lehekülgi Sangaste kihelkonna ajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 5–22.
- Laugaste, Eduard 1963.** Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Laugaste, Eduard 1965. Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest. Tartu : Tartu Riiklik Ülikool.

Laugaste, Eduard 1977. Eesti rahvaluule. Tallinn: Valgus.

Looring, Alexander 1936. Mattias Johann Eisen: kirjamees ja rahvaluulekoguja. Tallinn: Kooli-Kooperatiiv.

Loorits, Oskar 1990 (1948). Eesti rahvausundi maailmavaade. Tallinn: Perioodika.

Lord, Albert B. 1971. The Singer of Tales. New York: Atheneum.

Mälk, Vaina 1963. Eesti Kirjameeste Seltsi osa Eesti folkloristika arengus. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Oras, Janika 2008. Viie 20. Sajandi naise regilaulumaaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Paulson, Ivar 1997. Vana eesti rahvausk. Tartu: Ilmamaa

Peegel, Juhan 1997. Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Pino, Veera 1964. Laulurühma "Kubjas ja teomees" tüpoloogilisest suhetest. – Pino, V., Tedre, Ü., Viidalepp, R. (toim.) Eesti rahvaluulest. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, lk 35–51.

Pärdi, Heiki 2008. Talumajandus. – Viires, A. ja Vunder, E. (toim.) Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Quick, Catherine 1999. Ethnopoetics. – Folklore Forum 30(1/2), lk 95–105.

Raudsepp, Anu 1994. Chilian Rauschert Sangaste kihelkonna haridus- ja usuelu edendajana 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi algul. – Krahv FR. Bergi Fond (koost) Bergid ja Sangaste: lehekülgi Sangaste kihelkonna ajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 91–103.

Rüütel, Ingrid 1969. Rahvalaulu-terminoloogia probleeme. – Keel ja Kirjandus nr 2, lk 97–103.

Rüütel, Ingrid 2010. Varafolkloorsetelt vokaalžanridelt lauluni. – Rüütel, I. Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid ja uurimusi. Tallinn: TEA Kirjastus, lk 217–270.

Saarlo, Liina 2000. Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas. – Jaago, T. Ja Valk, Ü. (toim) Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. TÜ Kirjastus, lk 161–184.

Saarlo, Liina 2000. Kodavere regilaulude vormelid. – Jaago, T. ja Valk, Ü. (toim.) Kust tulid lood minule? Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 123–160.

Saarlo, Liina 2023. Need teised laulikud. Regilaulutraditsiooni vähem aktiivsetest osalistest. – Keel ja Kirjandus, 6, lk 575–594. <https://doi.org/10.54013/kk786a2>

Salmi-Niklander, Kirsti 2009. Sündmus, kogemus ja jutustamine. – Kõiva, M. ja Kuperjanov, A. (toim.) Mäetagused 43, lk 19–38.

Salve, Kristi; Rüütel, Ingrid 1989. Põhja-Tartumaa regilaulud I. Töö- ja tavandilaulud. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Särg, Taive; Ilmjärv, Koidu 2009. Eesti rahvamuusika. Vaadatud 03.01.24.
https://www.folklore.ee/muusika/eesti_rahvamuusika.htm

Tampere, Herbert 1956. Eesti rahvalaule viisidega. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Tarkiainen, Ülle 2016. Vaestehoolekanne Põhja-Liivimaa külaühiskonnas 19. sajandil. – Ajalooline Ajakiri 2 (156), lk 215–244. <https://doi.org/10.12697/AA.2016.2.04>

Tedre, Ülo (toim.) 1970. Eesti rahvalaulud antoloogia II: 1. Tallinn: Eesti Raamat

Tedre, Ülo 1964a. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogias. – Pino, V., Tedre, Ü., Viidalepp, R. (toim.) Eesti rahvaluulest. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, lk 7–35.

Tedre, Ülo 1964b. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes. – Pino, V., Tedre, Ü., Viidalepp, R. (toim.) Eesti rahvaluulest. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, lk 52–86.

Tiuken, Anna 1994. Sangaste loss. – Krahv FR. Bergi Fond (koost.) Bergid ja Sangaste: lehekülgi Sangaste kihelkonna ajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 104–123.

Webster, Anthony ja Kroskrity, Paul 2013. Introducing Ethnopoetics: Hymes's Legacy. – Journal of Folklore Research 50 (1–3), lk 1–12.

Vissel, Anu 1982. Eesti karjaselaulud I. Setu karjaselaulud. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut

Vissel, Anu 1988. Eesti karjaselaulud II. Võrumaa ja Tartumaa karjaselaulud. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadi Prii,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Laul „Vihm, üle vaeslapsest“ Sangaste kihelkonnas“,

mille juhendaja on Tiiu Jaago,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kadi Prii

29.05.2024